

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО
И ИЗКУСТВАТА
КАТЕДРА „МУЗИКА И МУЛТИМЕДИЙНИ ТЕХНОЛОГИИ“**

Юлияна Неделчева Караатанасова

**ПРИЛОЖЕНИЕ НА КОНЦЕРТНИ МОДЕЛИ В КОНТЕКСТА НА
УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО МУЗИКА НА БЪЛГАРСКОТО
УЧИЛИЩЕ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

ДИ С Е Р Т А Ц И Я

За присъждане на научна и образователна степен „доктор“ от професионално
направление 1.3. Педагогика на обучението по...

Методика на обучението по музика

Научен ръководител: проф. д-р Ганка Неделчева

СОФИЯ, 2025

Дисертационният труд съдържа 266 стандартни печатни страници, представени в увод, пет глави, заключение, четири приложения, списък с използвана литература, приносни моменти и списък с публикации на автора. Библиографията съдържа 49 заглавия на кирилица и латиница, 152 уебсайта, 3 интервюта, 5 използвани източника. В изследването е приложени научен апарат състоящ се от 278 бележки под линия и 19 диаграми.

Дисертационният труд е предложен за обсъждане и насочване за защита в катедра „Музика и мултимедийни технологии“ при Факултета по науки за образованието и изкуствата на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Издавам благодарност на научния си ръководител проф. д-р Ганка Неделчева за ценните насоки, вложените усилия, труд и търпение. Благодаря и на всички колеги, които участваха с идеи и подкрепа в процеса на това научно изследване.

Юлияна Караатанасова

София, 2025

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	1
1. ПЪРВА ГЛАВА – ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА КОНЦЕРТНИТЕ ПРАКТИКИ ЗА ДЕЦА И МЛАДЕЖИ	
1.1. Цел на музикалното образование в областта на класическата музика – идеи, роля на училището и музикалните институции (оркестри, оперни театри).....	7
1.2. Исторически предпоставки и тенденции в развитието на детските и младежки концерти през XIX, XX и в периода 2000–2024 в някои страни на Северна Америка и Европа. Еволюция, етапи, модели, формати и инициативи в дейността на музикални организации и движения.....	7
1.2.1. Северна Америка: САЩ и Канада.....	7
1.2.2. Европа: Великобритания, Германия, Франция, Русия, България.....	8
1.3. Възгледи и насоки в развитието на музикално-образователните инициативи за деца и младежи в работа на оркестри и оперни театри в периода 2000 – 2024. Разширяване на целеви групи и концепции, нови политики в програмите на музикалните институции.....	11
1.3.1. Културните институции (оркестри, оперни театри, музикално профилирани музеи) като място за образование. Водещ образователен подход.....	11
1.3.2. Нови изисквания и специалности в професионалното музикално образование. Концертна педагогика – нова специалност във висшите училища по музика (Берлин, Детмолд).....	12
1.3.3. Цели на съвременните музикално-образователни програми и концертно-образователни модели, инициативи.....	13
1.4. Изводи и обобщение.....	13
2. ВТОРА ГЛАВА – ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОГРАМИ И МУЗИКАЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ВОДЕЩИ ОРКЕСТРИ И ОПЕРНИ ТЕАТРИ ПО СВЕТА – ЕВРОПА, СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА, АЗИЯ, АВСТРАЛИЯ, АФРИКА	
2.1. Концертни образователни практики и музикални дейности по света – обоснова на необходимост.....	14

2.2. Европа: Австрия, Германия, Великобритания, Нидерландия, Италия, Франция, Русия, Чехия, Полша, Румъния.....	16
2.3. Северна Америка: САЩ, Канада.....	21
2.4. Южна Америка: Венецуела, Чили, Аржентина.....	22
2.5. Азия: Израел, Индия, Китай, Хонг Конг, Южна Корея, Сингапур, Япония.....	23
2.6. Австралия: Симфоничен оркестър Сидни, Опера Сидни.....	25
2.7. Африка: Република Южна Африка, Египет, Мароко.....	26
2.8. Обобщение.....	26
3. ТРЕТА ГЛАВА – СЪВРЕМЕННИ МУЗИКАЛНО-ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРАКТИКИ В БЪЛГАРИЯ – ОРКЕСТРИ, ОПЕРНИ/МУЗИКАЛНИ ТЕАТРИ, МУЗЕИ. БЪЛГАРСКИ КОНЦЕРТНИ МОДЕЛИ – КЛАСИФИКАЦИЯ	
3.1. Значение на музикалното образование. Приоритети в културната политика на ЕК и програма „Образование“ 2021 – 2027.....	27
3.2. Музикалнообразователни практики в България в периода 2000 – 2024.....	27
3.2.1. Музикално-образователни програми и практики в България извън училище.....	28
3.2.2. Критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли. Организация и приложение в България. Интерактивен подход, интерактивен камерен концертен модел – български вариант.....	28
3.2.3. Образователните програми на музикалните институции в България – специфични характеристики.....	31
3.3. Музейни музикално-образователни практики в България в периода 2000 – 2024.....	32
3.4. Класификация на български концертно-образователни модели.....	33
3.4.1. Традиционен концертно-образователен модел – запознаване с музикални инструменти.....	33
3.4.2. Авторски концертно-образователен модел – концерт среща-разговор.....	34
3.4.3. Жанрово-стилистичен концертно-образователен модел – концерт по дадена тема, развита чрез подбрани произведения и беседа.....	34
3.4.4. Концертно-образователен модел със симфонични и камерни концерти и Музикално-сценичен модел с музикални спектакли (опера, балет, оперета мюзикъл) като художествена продукция на музикални институции.....	34
3.4.5. Концертно-образователен модел в условията на „репетиция“.....	35

3.4.6. „Мулти арт“ концертно-образователен модел, базиран на взаимодействието между музика, изкуства, наука и дигитални технологии.....	36
3.4.7. Концертно-образователен менторски модел.....	36
3.4.8. Концертно-образователен модел „Деца представят за деца“.....	36
3.4.9. Концертно-образователен модел от типа „Концерт с участие на публиката“.....	37
3.4.10. Музикално-образователен модел на майсторски клас (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп) за деца	37
3.4.11. Музеен концертно-образователен модел.....	38
3.5. Изводи и обобщения.....	39
4. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА – ПРЕДПОСТАВКИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА КОНЦЕРТНИ МОДЕЛИ В УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО МУЗИКА В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ	
4.1. Предпоставки за приложение на концертни модели в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище.....	40
4.1.1. Нормативна рамка и стратегически документи касаещи българското образование.....	40
4.1.2. Стратегии за учене/преподаване и музикално-педагогическа практика в българското училище.....	41
4.2. Сътрудничество между музикални и образователни институции в България – възможност и изграждане на общи стратегии в училище и в зала.....	41
4.2.1. Необходимост от сътрудничество между музикални и образователни институции и ефективност за учебния процес в училище.....	42
4.2.2. Предпоставки за функциониране и усъвършенстване на образователни програми на музикалните институции в България – държавна подкрепа, устойчивост, концертни поредици.....	43
4.2.3. Организационни параметри, роля на преподавателите в реализиране на музикално-образователни програми. Маркетинг и комуникация.....	43
4.2.4. Музикално-образователни програма „Фортисимо в Клас“ като опит за широко приложение на концертно-образователни модели в България.....	44
4.3. Дейността „възприемане на музика“ в учебното съдържание по музика на българското училище – основа за приложение на концертно-образователни модели.....	44
4.4. Изводи и обобщения	46

5. ПЕТА ГЛАВА – АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ	
5.1. Модел на анкетното проучване.....	47
5.2. Етапи на анкетното проучване.....	47
5.3. Анализ и синтез на данните от анкетата.....	49
5.4. Обобщение на резултатите от проведената анкета, оценки, изводи, препоръки.....	49
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	52
ПРИНОСНИ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	53
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	55

УВОД И ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

След 1989 година настъпилите промени и нагласи в обществени, икономически, политическия живот на страната се отразяват на функциониране на културата у нас. Въвеждането на пазарния принцип във финансирането на културните институции и делегирания бюджет става причина за комерсиализация в репертоарната им политика и съкращенията на оркестри. Общо понижаване на музикалната култура на средностатистическия българин се дължи на промяната в ценностите и приоритетите. Въпреки усилията на българското училище, след оттеглянето на държавата от финансиране на музикално-образователните инициативи, реализирани в миналото от концертните дирекции в големите градове към Държавно обединение „Музика“, поколения млади хора пропускат възможността за колективни посещения на концертни и оперни зали и припознаване на класическата музика като ценност. Намаляването на броя на часовете по музика в училище не позволява на учениците да получат задълбочени знания за музикалната история, стилове, традиции и жанрове. Нормативната рамка е допълнително препятствие за извеждане на ученически групи извън училище, което затруднява организираните посещения на културни събития. Настоящите условия са предпоставка за затруднения по отношение на изграждане на интерес у младото поколение и вкус към високохудожествени образци, в това число класическа музика.

Противодействието на тези процеси е задача с която преподавателите по музика са ангажирани чрез учебното съдържание по предмета, спазвайки държавните образователни стандарти. Целта е разширяване кръгозора на учениците и натрупване на музикални впечатления не само от записи, предоставяни в часа по музика, а предимно от живи концертни изпълнения в широк жанров диапазон. Подкрепа от страна на музикалните институции в страната, както и от отделни музиканти с желание за просветителство е крайно необходима.

Това обуславя **актуалността на темата** на представения дисертационният труд „Приложение на концертни модели в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище“, продиктувана от необходимостта от взаимодействието между музикални и образователни институции в общата им цел да образуват и повишават музикалната култура на младото поколение.

В България връзката между музикалните институции и училището е традиционна и дългогодишна, но до голяма степен еднопосочна и едностранна. Стратегията на оркестрите и оперните театри е да разчитат на специализирани детски концерти и спектакли за привличане на ученическа аудитория. Водещ критерий за ръководствата на музикалните институции и съставителите на програми там е възрастовият показател на учениците и изпитаните успешни формули на концерти, свързани с представяне на оркестровите инструменти и специално написани за целта творби, включително детски опери и мюзикъли от български автори. Програмирането не разкрива синхрон с учебното съдържание по музика в съответните етапи на обучение и до каква степен децата са подготвени да влязат в концертна зала. Учениците и учителите най-често са по-скоро обект на въздействие, отколкото партньори в музикално-образователния процес.

Темата на настоящия дисертационен труд е актуална и значима у нас и в чужбина. Налице са проблеми, които очакват своята теоретична обосновка и практическо решение. В българското училище, както и в много европейски страни, в начален етап на обучение (1 – 4 клас) преподават учители с общ образователен профил, което предполага *дефицит на професионална подготовка по музика*. В контекста на повишените изисквания на учебната програма, голяма част от тези преподаватели могат да повишат своята квалификация, чрез методическа и практическа помощ от специалисти-музиканти. Към настоящия момент у нас обучение на преподаватели се осъществява във висши учебни заведения, които предлагат специалности, свързани с музикална педагогика, но не и в музикалните институции – оркестри, музикални и оперни театри, каквато е практиката в англоговорящите страни (Великобритания, САЩ, Канада, Австралия), където се организират многобройни семинари и конференции. Въвеждане на подобен подход чрез *семинари, работилници и предоставяне на учебни ресурси* от българските оркестри и оперни театри е път към повишаването качеството на преподаване в общообразователните училища. *Посредничеството на учителите по музика* за по-близък и постоянен контакт с детската аудитория е важно за оркестрите и оперните театри. Възможно ли е това да се осъществи у нас в България и кои са пречките? Със сигурност се изисква време, за да се намери трайно и работещо решение. Анализът на музикално-образователни програми на музикалните институции у нас разкрива факта, че те не познават съдържанието на учебната програма по музика. Препятствие са също множество процеси от страна на училището: за организиране на

посещение в концертна или оперна зала, ежедневен учебен график, неравни възможности за достъп на всички ученици поради социални, здравословни и географски причини. Преобладаваща форма е проектно финансиране за музикално-образователни събития, предназначени за училища и за музикални институции. Този принцип забавя, ограничава и възпрепятства устойчивостта на идеите и инициативите в дългосрочен план. От своя страна музикалните институции в България трудно се ангажират с мащабни образователни дейности поради *липса на бюджет и квалифициран персонал*.

Личният опит на автора в организиране на музикално-образователни събития и наблюдения върху световната и българската практика, отчитат проблеми при взаимодействие на концертни модели с учебната програма по музика. Убеждението за положителното въздействие на всички музикални дейности в училище и извън него (в музикално профилирани музеи, звукозаписни студиа, на концерти, спектакли и репетиции), върху интелектуалното и личностно развитие на децата са в основата на мотивацията за написване на този дисертационен труд.

Целта е чрез въвеждане на концертни модели синхронизирани с учебното съдържание на българското училище да се покаже как да се интегрират образователните практики на оркестрите и оперните театри в музикалната подготовка на учениците. Да се посочат стъпки и действия за подобряване на комуникацията между музикалните институции и преподаватели по музика в общообразователното училище, за изграждане на обща стратегия, подкрепяща обучението по музика както в редовните часове, така и тези в изнесената извънучилищна обучаваща среда. Да се докаже, че сътрудничеството между образователни и музикални институции, подобрява отношението на учениците към музиката и генерира положително влияние върху музикалното образование като цяло.

Предметът на изследването е музикално-образователни практики в чужбина, съотнесени към българския опит. Това са възможностите, които предоставят различните видове концертни модели, музикално-образователни формати, инициативи и музикални дейности, за изграждане на обща култура у подрастващите, адекватно социалното поведение, подпомагане на емоционалното им развитие и умения, необходими за бъдещите им професии и реализация.

Обект на изследването са концертни модели и музикални дейности, приложими в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище. Търси се отговор на

въпроса кои видове концертни модели са подходящи за различните степени на образование за подпомагане на учебния процес с цел подобряване, разширяване и обогатяване на знанията и уменията на учениците в дейността „възприемане“ в часа по музика и в концертната зала.

За реализиране на целта на изследването са поставени следните **задачи**:

Чрез предложените от автора на дисертационния труд концертни модели, да се създаде траен интерес към класическата музика, който разширява параметрите на музикалното възпитание на деца от различни възрасти, чрез високохудожествени образци.

Да се разгледат анализират и систематизират различни световни музикално-образователни практики, открояващи важни теоретични основи и методологични проблеми, свързани с подготовката на учениците за посещение на концерт или спектакъл.

Да се проучи и сравни историческия опит в музикално-образователните практики в България и да се сравни с тези по света. Този масив от информация да бъде съотнесен към учебните програми по музика в българското училище и нормативните рамки на МОН.

Да се предложат критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли.

Да се анализират предпоставките за възможно приложение на концертни модели в учебната програма по музика.

Да се класифицират концертни модели според характеристики и възможно приложение в обучението по музика.

Да се сравнят предложените концертно-образователни модели с предпочитаните от преподавателите музикално-образователни практики и формати, да се анализират, обобщат и да се направят предложения за използване в практиката на подходящи концертни модели за отделните образователни степени.

Въз основа на предварителни проучвания на публикации по темата бе формулирана следната **основна теза** на тази дисертация – че концертните модели имат приложение в контекста на учебното съдържание по музика в българското училище. Основната **работната хипотеза** е, че ако се прилагат концертни модели като допълващи учебното съдържание, ще се въздейства върху приемането на класическата музика от учениците като ценност, ще се подобри тяхното възприятие, музикалния слух и памет, ще се разшири културата им, ще се засили желанието за практикуване на музикални дейности като свирене

и пеене, ще се възпитава уважение към професията на музиканта. Това изисква да се определят подходящите концертни модели за приложение в отделните образователни степени.

Използваните **методи за изследване** включват наблюдение, сравнение, анализ, синтез, обобщение, класификация, експертна оценка. Проведени са беседи и интервюта с организатори на образователни събития, музиканти с авторитет, директори на музикално профилирани музеи. Чрез анкета с преподаватели по музика в общообразователни училища, са проучени техни мнения и предложения за оптимизиране на музикалните дейности провеждани в часовете по музика и в извънучилищна обучаваща среда. Въз основа на това са изведени тенденции, насоки, обобщения, дават се препоръки, които могат да бъдат полезни в работата на учителите и организаторите (музикалните институции, отделни музиканти) на музикално-образователни събития.

В разгледаните чужди и българските публикации по темата не се среща класификации на концертни модели според характеристики и приложение в обучението по музика. В настоящия дисертационен труд е направен такъв опит. Наред с това се обобщават критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли.

Трудностите по реализацията на този труд и обособяването на концертни модели са свързани с голямото разнообразие от музикално-образователни практики по света. Те имат различни специфики, отразяват политиките и стратегиите на всяка музикална институция към младата публика от една страна, а от друга – са свързани с национални нюанси в съдържанието на учебната програма по музика в съответната държава.

Резултатите от дисертационната разработка представляват интерес за музикалните институции (оркестри, оперни/музикални театри в подкрепа на идеите за развитие на образователната линия в сезонното програмиране на концерти и спектакли), музикално профилирани музеи, организатори на фестивали, музиканти, композитори и преподаватели по музика в общообразователните и специализираните училища по изкуствата, както и любители.

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение, четири приложения, списък с използвана литература, приносни моменти и списък с публикации на автора.

В **увода** е мотивиран изборът на темата, определени са целите и предмета на изследване.

В **Първа глава** „Исторически преглед на концертните практики за деца и младежи“ се проследяват исторически предпоставки и тенденции свързани с музикално-образователните практики във водещи страни на Северна Америка и Европа в периода XIX век – началото на XXI век.

Втора глава „Образователни програми и музикални дейности на водещи оркестри и оперни театри по света – Европа, Северна и Южна Америка, Азия, Австралия, Африка“ разглежда актуални музикално-образователни програми и формати на музикалните институции с приложение в училище и в концертна/опера зала.

Трета глава „Съвременни музикално-образователни практики в България – оркестри, оперни/музикални театри, музеи. Български концертни модели – класификация“ експонира съвременни концертно-образователни практики у нас в контекста на музикалното образование и приоритетите на европейската културна политика. Обобщават се критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли. Предлага се класификация на български концертно-образователни модели на база на обща характеристика и предпочитани теми.

Четвърта глава „Предпоставки и възможности за внедряване на концертни модели в учебната програма по музика в българското училище“ прави преглед на нормативни документи, които регламентират българското музикално образование и учебното съдържание по музика като предпоставка за приложение на концертни модели. Предлагат се такива подходящи за нуждите на педагогическата практика за начален, прогимназиален и първи гимназиален етап на обучение.

Пета глава „Анкетно проучване и анализ на резултатите“ представя характеристика на анкетно изследване и анализ на резултатите от него обобщения, изводи, предложения.

В **заключението** са експонирани изводи от проведеното изследване и препоръки за включване в педагогическата практика.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. ПЪРВА ГЛАВА – ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД НА КОНЦЕРТНИТЕ ПРАКТИКИ ЗА ДЕЦА И МЛАДЕЖИ

В тази глава разглежда музикалното образование и концертно-образователните практики в исторически и теоретико-изследователски контекст.

1.1. Цел на музикалното образование в областта на класическата музика – идеи, роля на училището и музикалните институции (оркестри, оперни театри)

Тук се поставя въпроса за обучение по музика в държавните училища, споделени са разнообразни идеи и стратегии на водещи музикални институции към детската и младежка публика и тяхната роля в музикалното образование. Проблемите са поставени в контекста на културни и икономически отношения между социални групи. Посочени са различни теории относно социалната роля на музиката. Разгледан е въпроса за създаване на бъдеща лоялна публика за музикални събития с класическа музика.

1.2. Исторически предпоставки и тенденции в развитието на детските и младежки концерти през XIX, XX и в периода 2000–2024 в някои страни на Северна Америка и Европа. Еволюция, етапи, модели, формати и инициативи в дейността на музикални организации и движения.

Въпросът за бъдеща публика, свързан както с музикалното образование, така и с концертната практика е поставен като значим още в края на XIX век и това е двигателят, който създава и развива концертите за деца и младежи като формати и модели. Както в миналото, така и днес, образователните практики имат за цел развитието на личността на детето, на неговите музикални способности, насърчаване на емоционалното преживяване на музиката и творчески дейности (пеене, свирене на инструмент, композиране). Тези цели съвпадат с тези на музикалното образование в училище, което е база за взаимодействие.

Последователно са представени етапи, модели и музикални формати развити във водещи в областта страни от зараждането на концертно-образователните практики до днес.

1.2.1. Северна Америка: САЩ и Канада

Последователно са представени етапи, модели и музикални формати развити във водещите в областта страни от зараждането на концертно-образователните практики до днес достигайки до най-развитите форми:

Експонирани са моделите в Канада и САЩ със специален акцент върху просветителската мисия на Ленард Бърнстейн през XX век и влиянието му в световен мащаб върху развитието на детските и младежки концертни поредици. В Канада се очертават характеристики на концертите за млада публика валидни и днес: програми изградени върху популярни произведения; водещ с коментар или разказ за произведенията (в Канада след 1950 г.); предоставяне на програмни бележки, съобразени с възрастовата група; практика за предварителна подготовка на учениците за посещението на концерт, свързана с изпращане на пояснителна литература за работа в класната стая; организирано посещение на ученически групи с осигурен транспорт.

1.2.2. Европа: Великобритания, Германия, Франция, Русия, България

Разгледан е приносът на европейските страни Великобритания, Германия, Франция, Русия в музикално-образователни практики и тенденции, в подходите към общуване с детска и младежка публика. Дефинираната е необходимост от предварително подготовка на младата публика за концерт. В Европа (Германия) е подчертана е ролята на учителите (свързани с педагогически подходи и дидактически концепции) съвместно с професионални музиканти за утвърждаване концертите предназначени за ученици. Налагане на практиката оркестрите да включват в концертните си сезони постоянни концертни поредици за деца, като част от основната им стратегия насочена към публиката.

Очертани са младежки музикални движения в Европа *Young and Music* (Младеж и музика) във Великобритания и движението *Jeunesses Musicales* (Музикална младеж) – първоначално във Франция и Белгия – с тяхното всеобхватно въздействие върху музикално-образователните практики през XX век. Целите им свързани с разпространение на знание, възпитаване на вкус към музиката и международен обмен на музиканти и идеи, които и днес са в основата на функциониране на концертния живот в международен план.

Въпреки не съвсем ясните критерии за „добра музика“ и „достъпен“ концерт в началото на XX век, в Русия и бившият Съветски съюз темата за музикалната просветата сред децата добива актуалност. Вниманието на държавата към този въпрос намира израз в създаване на Съюз на композиторите с детска секция (1932), като вследствие на образователната политика по държавна поръчка са създадени истински шедьоври („Петя и вълкът“ и „Детска музика“ от Сергей Прокофиев, творби на Александър Гедике, Райнхолд Глиер и др.). Посочена е ключовата роля и концепция на Дмитрий Кабалевски в

музикалното просветителство през втората половината на XX век в СССР, чиито идеи са популярни в бившите социалистически страни, особено в България. Открояват се *модели образователни концерти* според:

- форма на провеждане на концерта;
- начин на изграждане на програми;
- тематика;
- методи за активизиране на вниманието на слушателите;
- начин на поведение на музикантите на сцената

Концепцията на Д. Б. Кабалевски и неговите просветителските идеи, подходи и методи виждаме в музикално-образователната и концертна дейност у нас през XX век, чието влияние е осезаемо и в днешната практика.

Важен акцент в първа глава е точка:

1.2.2.5. България. Акценти из историята на българската концертна образователна практика през XX век. Влияния от Европа и Русия (СССР)

1.2.2.5.1. Организация и функциониране на Държавно обединение (ДО) „Музика” като структура в периода 1982 – 1989 година

Разглежда се ролята на (ДО) „Музика” през този благоприятен период за музикално-образователна дейност у нас. Информацията е извлечена от интервю с проф. Пламен Джуров, който от 1982 година е заместник генерален директор на Държавно обединение „Музика“, а в периода 1984 – 1988 е Генерален директор. Като последната най-мощна административна форма за планиране, организиране и координиране на всички публични музикални прояви – концерти, фестивали, прегледи и други подобни в цялата страна, Държавно обединение (ДО) „Музика” е структура обединяваща бюджетни и собствени средства. Тя е мощна, непозната в другите страни форма за разпространение на музикалното изкуство със съществен принос за реализиране на образователни концерти за деца, ученици и младежи от всички възрасти. Представена е мрежата от клонове в различните градове на България и демократичния принцип на достъп на ученици без социални и етнически ограничения. Има ясно разграничение по възраст и съдържание на образователните програми. Тяхното многообразието се дължи на факта, че множество музиканти и музиколози участват и в двете програми „Музика – училище” и „Музикална младеж”. Основните програми по тематика се свързват с:

- история на музиката и представяне на конкретни произведения;
- особеностите на музикалния език;
- използване на исторически подход;
- тематични приказки;
- характеристика на музикалните инструменти;
- многообразие на музикалните жанрове и форми

Тези теми са ясно разграничени в концертите за деца и младежи както в Европа, така и в Русия (бившия СССР), тъй като музикалната практика доказва тяхната съдържателна, образователна и възпитателна целесъобразност и ефективност. Важен отличим критерий, актуален и днес при създаване на образователни програми е *творческата подход и свобода в начина на изразяване на участниците* – друга силна страна на образователните концерти у нас, тъй като най-често програмата отразява изобретателността на участващите музиканти и лектора.

1.2.2.5.2. Дейности на Направление „Музикално-естетическо възпитание на младежта“ към Главна дирекция „Музика“ на Министерството на културата. Програма „Музика – училище“, „Музикална младеж“ (*Jeunesses Musicales International*)

Ползотворният опит предоставен от Програмата „Музика – училище“ представя принципи със съвременен звучене: планиране за ученици от даден образователен етап на обучение на четири концерта в рамките на една учебна година плюс посещение на оперен спектакъл или балет в градовете, където съществуват оперни театри. Принципът на програмата „Музика – училище“ е в рамките на престоя на децата и учениците в една от групите, те да могат да получат най-широка информация и знания за музиката – темите за концертите да не се повтарят в последователни години, артистите и ансамблите, които участват да бъдат различни, с цел своеобразно надграждане на познанията от живата концертна практика.

Проф. Пламен Джуров определя програмата „Музика – училище“ като „своеобразен цикъл из историята на музиката“. Програмата се субсидира от държавата, като децата и учениците получават безплатно възможност да посетят по четири концерта през всяка учебната година, т.е. общо 48 за целия си престой в детската градина и училище – от предучилищна възраст до края на гимназията.

Задачата на Главна дирекция „Музика“ в лицето на Направлението е да подготвя програмите на концертите за всяка следваща учебна година – **540 бр.** (за пет възрастови групи, по четири програми за съответната възраст, за 27 окръга). Концертите, които се планират на територията на България са над **10 000** в рамките на учебната година, но за съжаление поради липса на достатъчно финансови възможности не се изпълняват максимално през разглеждания исторически период.

Този впечатляващ опит в областта на музикално-образователни практики в България е база за възстановяване и внедряване на концертни модели и формати в учебното съдържание по музика в общообразователното училище, съобразени с днешната реалност. Тук е мястото да се отбележи ролята на радиото и телевизията в миналото в подпомагане на музикално образователната дейност на младото поколение и днес – ролята на социалните медии и дигитални технологии в популяризирането и обновяване на музикално образователните практики.

1.3. Възгледи и насоки в развитието на музикално-образователните инициативи за деца и младежи в работа на оркестри и оперни театри в периода 2000 – 2024. Разширяване на целеви групи и концепции, нови политики в програмите на музикалните институции

Концертните практики за деца и младежи отбелязват огромен ръст през последните две десетилетия, предназначени за различни целеви и възрастови групи – от бебета до младежи в различни концертни формати. Музикалните институции предприемат *политика на социално споделената отговорност*, развивайки форми като концертни въведения, творчески проекти, семинари, спонсорство и срещи с публиката. Допълнително разширяване на съществуващите концепции показва грижата за *културна идентичност и подкрепа в обществото*. *Все повече се прилагат средствата на алтернативна педагогика, която залага на имитацията, слушането и възпроизвеждането* като основни форми на музикално обучение и дава на много повече хора достъп до музика.

1.3.1. Културните институции (оркестри, оперни театри, музикално профилирани музеи) като място за образование. Водещ образователен подход

Сред културните институции въввлечени в реализацията на тези нови идеи са също музикално профилираните музеи, със свои образователни програми. Те играят съществена, допълваща роля към формалното (училищно) обучение по музика, наред с образователните

програми на оркестрите и оперните театри. Такива са Музей на музикалните инструменти (МММ) във Финикс, Аризона – САЩ, Музеят на Театро Ла Скала, Музеят на Парижката филхармония, Музеят на музикалните инструменти в Берлин и др. В унисон със съвременните тенденции, се преосмисля образователната функция на музея. Във връзка с конкретното *образование в културните институции*, тук *водец образователен подход е привличане чрез свобода и доброволност, любопитство и ентузиазъм*. Образованието в концертните, оперните зали и музеите дава възможност за срещи с музика и чрез музика, преодолява граници и оформя живота на хората по положителен начин, на базата на социално равенство, еквивалентност на културите, признание и признателност.

1.3.2. Нови изисквания и специалности в професионалното музикално образование. Концертна педагогика – нова специалност във висшите училища по музика (Берлин, Детмолд)

От началото на ХХІ век музикалната практика предявява допълнителни изисквания към професионалните музиканти, които е необходимо не само да свирят, но и да овладеят социални и комуникативни умения, да се адаптират към различни профили аудитории, да правят презентации, да прилагат педагогически подходи. Това поставя нови изискванията и към *обучаващите музикални университети и консерватории*. В някои от тях, предимно в Германия (университет „Ханс Айслер“ в Берлин) е въведен предметът *музикалното образование* (в контекст концертно образование). Това е осъзнат резултат от представените модели и идеи за образователни концерти на различни теми от водещи диригенти и композитори през ХХ век, във вид на лекции в радио и телевизионни предавания, получили силен отклик сред аудитория от всички възрасти, както и в пресата. Необходимостта тези практики да бъдат проучени и разработени на теоретично ниво, да бъдат описани различни подходи към публиката, която се образова и възпитава чрез концерти, възниква с появата на *концертна педагогика*. Днес тя се занимава с тази материя и е сравнително нова дисциплина, въведена като пилотен проект за първи път през 1998 година във Висшето училище по изкуствата в Детмолд, като курс по музикално образование/концертна педагогика, чиито обект е концертното образование. То се разглежда като „специална форма на художествено музикално образование“ в условията на *пряк контакт и обмен между музиканти и немюзиканти* и показва как те могат да се учат един от друг.

Освен специално обучени концертни педагози, в настоящата световна практика много диригенти, композитори, инструменталисти, певци, водещи на музикални предавания и дори актьори са модератори на образователни концерти и спектакли, създават свои сценарии и лекции, а някои от тях благодарение на телевизията и социалните мрежи са много популярни сред детската аудитория.

1.3.3. Цели на съвременните музикално-образователни програми и концертно-образователни модели, инициативи

Процес на „отваряне“ към идеи, хора, организации и съмишленици се наблюдава от началото на века, засилван на партньорствата между фестивали, музикални сцени и оркестри. От 2000-та година насам се правят публикации, провеждат се множество конгреси и конференции, на които се обсъждат концептуални, теоретични и практически въпроси, които надхвърлят загрижеността за бъдещата концертна публика. Те включват развитието на *личността на детето*, насърчаването на *способностите за възприемане*, както и преподаването на първични *преживявания* или *опит на музикалното творчество*. Познатите цели, възприети като базисни и от педагозите в училище, включващи пробуждане на *естетическите преживявания* и *участието*, са важна отправна точка в съвременната трактовка на музикално-образователните практики.

1.4. Изводи и обобщение

Разнообразието на концертния опит свързан с образователни програми и дейности за деца и младежи в световен мащаб заслужава да бъде проучван, тъй като предоставя множество интересни идеи. Голяма част от утвърдените формати се прилагат в България, а елементи от други биха обогатили нашите концертни образователни практики. Тези, утвърдени в миналото биха послужили за добра основа в педагогическите подходи в музикалното образование в училище. Връзката музикални институции – училище (респективно концертни практики – учебно съдържание) в България подлежи на обновяване, съобразно актуалните световни тенденции.

2. ВТОРА ГЛАВА – ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОГРАМИ И МУЗИКАЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ВОДЕЩИ ОРКЕСТРИ И ОПЕРНИ ТЕАТРИ ПО СВЕТА – ЕВРОПА, СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА, АЗИЯ, АВСТРАЛИЯ, АФРИКА

Възприемането на класическата музика от деца и младежи е фокус на този научноизследователски текст. Във втора глава се разглеждат взаимодействието между сферите на формалното и неформалното музикално образование и стратегиите, които следват известни оркестри и оперни театри чрез образователни програми за деца и младежи.

2.1. Концертни образователни практики и музикални дейности по света – обоснована необходимост

Музикално-образователните практики в световен мащаб в практиките на културни институции по света (оркестри, оперни театри, музеи) с основание са обект на интерес на много изследователи. Луси Грийн условно разделя музикалното образование на формално – в училища, колежи и университети с държавно финансиране и неформално – музикално обучение извън тези институции, като поставя въпроса за съотношението между музикално теоретично, училищно образование и музикални активности извън него.

Сред причините за ниската посещаемост на художествени продукции музикалните институции идентифицират: промени във вкуса, социално-демографска характеристика на населението, етнически прояви, ниво на финансова обезпеченост, както и по-ниско качество на музикалното образование в училище. В отговор, те създават специализирани образователни програми за млади музиканти от етнически малцинства, които впоследствие стават редовни членове на симфоничните и оперни оркестри (САЩ, Венецуела, ЮАР, Великобритания, Австралия) и така се привличат в публиката техни роднини и близки.

Музикантите са активни посредници в диалога между социални групи с различен обществен, икономически, културен и възрастов профил, което води до качествена трансформация в общуването с тях. Тези сериозна отговорност е осъзната от водещите музикални институции по света. Те конструират своите образователни програми и допълнителни музикални дейности към деца, ученици и публики от всички възрасти. В последните години съществуват музикално-образователни практики адресирани към слушатели над 60-годишна възраст (Чехия, Полша, Германия). Създадени са нови формати със специфично послание към деца със специални образователни потребности, сираци,

инвалиди, както и за лица със зависимости и други здравословни проблеми (Русия – Санкт Петербург, Австралия – Операта в Сидни представя танцов спектакъл създаден от хореограф с дислексия).

Един от основните аргументи за музикално-образователните програми на оркестри и оперни театри е подготвяне, образование, култивиране на своя публика приобщена към ценностите на класическата музикална традиция. Ето защо тяхната стратегия е един от основните фактори за осъществяване на колаборация с музикално-образователните институции.

Водещите световни оркестри и оперни театри в Европа и Северна Америка се насочват към новите технологии като средство за най-пряко въздействие върху младото поколение, предлагат богатство от дигитални музикално-образователни ресурси. Те са продукт на съществуващите образователни отдели в оркестрите и театрите и техния професионален екип музиканти, музиковеци, композитори и преподаватели. Подготвените ресурси се предоставят за ползване на ученици и учители от училища и колежи. Тяхното съдържание е организирано във видео или pdf. презентации върху програма на концерт или спектакъл, предстоящ за посещение от ученици, които включват следните компоненти: изпълнители (диригент, солисти, оркестър); конкретна творба (автор, епоха); музикално-теоретична информация (жанр, стил, музикално-изразни средства, музикални термини). Допълнителни ресурси са филмови формати, интервюта с артисти, режисьори, диригенти, изпълнители; подкасти. Предлагат се интересни за детската аудитория дигитални приложения – игри, видео-уроци за свирене у свирене на музикален инструмент, пеене и танцуване, които са публикувани на уебсайтовете на музикалните институции, в техните видео канали за споделяне на музика (YouTube, Spotify) и стрийминг на концерти и спектакли „на живо“.

Основен партньор в образователната дейност на музикалните институции са преподавателите по музика. За тях съществуват специални семинари за практическа методическа помощ. Форматите на семинарите са съобразени с квалификацията на учителите – педагози с музикално образование или без тази специалност. В голяма част от европейските страни, както и в България, преподавателите по музика в начален етап на обучение не са дипломирани като училищни музикални педагози. Това създава проблем за качествено обучение по музика. Този дефицит на професионално подготвени училищни

музикални педагози се отчита от ръководството на оркестри и оперни театри. По този повод те изготвят набор от учебни ресурси и ръководства с подробни указания за работа в часа по музика, синхронизирани с допълнителните учебни ресурси за ученици споменати по-горе в текста. Съдържанието им е обвързано с училищната програма по музика и с конкретната художествена продукция на съответната музикална институция. Целта е ефективна предварителна подготовка на учениците за посещение на репетиция, концерт или спектакъл.

В музикално-образователната концепция на големите оркестри, оперни театри и музеи с музикален профил се включва работа в училищна и извънучилищна среда с голям набор от форми на работа – разнообразие от ателиета, работилници, семинари, майсторски класове и уъркшопове. В тях се стимулира активно участие на ученици в музикално-творчески изпълнителски дейности, които предлагат музикалните институции. Професионалисти с висок изпълнителски статус (певци, инструменталисти, танцьори, хореографи, художници, сценографи, режисьори) поемат преподавателски функции и се превръщат в ментори, за да подпомогнат и подбуждат артистичната изява на деца от различни възрасти.

Работещите и миналото образователни практики, които в това изследване наричаме „традиционни“ са свързани с популярни детски формати – матинета за деца, детски и младежки концертни поредици, оперни спектакли адаптирани за деца. Те присъстват като постоянна утвърдена дейност на оркестрите и оперните театри в Европа и Северна Америка.

Демократизацията на институциите разширява достъпа до изкуство за широк кръг от слушателска аудитория. Това е актуална тенденция за днешното време. Илюстрация за това са практиката наречена „Ден на отворените врати“, предлагаща обиколки (турове) на сградата на оркестъра, оперния театър и музикалния музей.

За изясняване проблемите в настоящото изследване по-нататък тази глава експонира богатия музикално-образователен опит и сътрудничество между музикални и образователни институции представен на континентален принцип.

2.2. Европа: Австрия, Германия, Великобритания, Нидерландия, Италия, Франция, Русия, Чехия, Полша, Румъния

Отличителна характеристика на европейските музикално-образователни практики на музикалните (културни) институции е запазване на традиционните концертни формати,

функциониращи на тяхна територия от създаването им до днес с утвърдени теми и подход към детската и младежка публика. Това са: детски и младежки концертни поредици; матинета; оперни и балетни спектакли адаптирани за деца; специално композирани за деца симфонични и камерни творби, детски опери, оперети, мюзикъли, балети; концерти със сюжет и водещ; утвърдена тематика, свързана произведение, композитор, изразни средства, стилове и жанрове. Днес се осъвременява инструментариума на представяне, чрез включване на мултимедии, филмови прожекции, видео-презентации и изпълнителски дейности на детската публика. Нов момент в образователните програми на европейските оркестри и оперни театри (Великобритания, отчасти Германия) е създаването на образователни ресурси за учители и ученици с включване на дигитални презентации на музикално-образователни лектории с техните атрибути (съдържание на творба, епоха, жанр, изпълнителски състав, музикална форма, изразни средства, термини). Съвременният подход изисква реализация в активно взаимодействие между музикални и образователни институции, респективно действащи музиканти изпълнители и училищни педагози, който има различен интензитет и специфични прояви в различните европейски страни.

2.2.1. Австрия: Виенска филхармония и Виенска опера

Музикално-образователни практики за подготовка на учениците в класната стая са ученически проекти, семинари, изпълнителски дейности, срещи-разговори, театрални работилници. В концертна и оперна зала Виенска филхармония организира детски и младежки концерти, модерирани концерти, лекция-въведение, семинар/работилница, среща-разговор, репетиция. Виенска държавна опера предлага цикъл камерни концерти и оперни представления адаптирани за деца, спектакли и проекти с участието на деца и младежи.

2.2.2. Германия: Берлинска опера, Берлинска филхармония, Баварска опера в Мюнхен, Филхармония Елба

Традиционните музикално-образователни практики на оркестрите и оперните театри в Германия имат свой исторически обусловен облик, но като съдържание и подход към ученическата публика са идентични с тези в Австрия. Това се отразява в стратегиите на Берлинска опера, Берлинска филхармония и Баварска опера в Мюнхен. Те не изготвят учебни ресурси за ползване в училище, каквато е практиката в англоговорящите страни и предлагат музикално-образователни практики предимно на тяхна територия. Въпреки това

разчитат на педагогическо взаимодействие с училища и колежи, преди посещение на художествена продукция. Берлинска опера залага на образователни предложения в училище, подчинени на съвместни проекти с учители, посещения на музиканти и певци в часа по музика за срещи-разговори, презентации, демонстрации, семинари за ученици и учители.

По-различна е образователната стратегия на Филхармония Елба, която е отдалечена от музикално-педагогическата работа в училище и не създава контакт с педагози от образователните институции. Не се открива педагогическа концепция на оркестъра. Съдържателният и иновативният опит на място са насочени към концерти развлекателни по своята същност. В действителност това е повтаряне на минал исторически опит основан на развлечение и забавление. Открива се фокусиране върху политики за социална, етническа и расова равнопоставеност, което е положителен момент.

2.2.3. Великобритания: Лондонска филхармония, Лондонски симфоничен оркестър, Кралска опера „Ковънт Гардън“

Като лидери в образователни практики за подготовка на учениците в класната стая водещите музикални институции във Великобритания осигуряват учебни ресурси, нотни материали, партитури, подкаст, тестове по музикална терминология; обучения за преподаватели. В концертна и оперна зала се организират училищни матинета (оперни и балетни спектакли, филми); концерти за ученици, интерактивни концерти за участие на живо и онлайн, игра на интерактивно и завладяващо web.приложение с изпълнения на оркестър, семейни концерти с участие на публиката, лекция-въведение преди концерт (с включени срещи с музиканти и творчески дейности).

2.2.4. Нидерландия: Кралски Концертгебау оркестър – Амстердам, Нидерландска опера и балет

Образователни практики за подготовка на учениците в класната стая включват онлайн дигитални приложения (с анимирани илюстрации, видеозаписи на оркестъра, текст, кратки филми); учебни материали (уроци, семинари), работилници и проекти; дигитални представления на голям екран в училище със семинар и дискусия. В концертна и оперна зала популярни са концерти по сюжет (режисиран детски концерт-представление), концерт-игра, матинета за ученици, деца и семейства, обиколки в театъра; пеене в хор.

2.2.5. Италия: Театър „Ла Скала“ Милано

Познаването на оперното изкуство като част от идентичността на италианците определя политиката на Оперния театър „Ла Скала“ към деца и младежи. Тук се разчита на изпитани през годините практики и формати като специално създадени или адаптирани за деца оперни и балетни спектакли, достъпна за възприемане музика в камерни, вокални и симфонични концерти, клавири рецитали. Взаимодействието с образователни институции се извършва само на територията на театъра, чрез организирано посещение на ученически групи. Провеждат се *срещи с изпълнители, лекция-въведение/семинар* с водещ за подготовка на детската публика за спектакъл. Популярни и обичани са *обиколките на театъра*, които завършват с *работилници и игри* главно организирани от Музея на Ла Скала. Откроява се специален маршрут за семейства и деца в резултат на проектна дейност на ученици с използване на аудио-гидове с гласове на деца-екскурзоводи.

2.2.6. Франция: Оркестър на Париж и Парижка национална опера.

Прегледът на уебсайта на Оркестъра на Париж разкрива предпочитанията на французите към семейно ангажиране за изграждане на общата музикална култура на децата. Акцентът е върху развлекателния характер на събитията. Не се откриват учебни ресурси за ползване в часа по музика. В концертната зала се организират семейни концерти за различни възрасти на различни теми (приказки, музикални инструменти, детски спектакъл, по сюжет на книга, портрет на композитор); концерти с участието на публиката и деца изпълнители; музикална игра, кино-концерт. Отбелязват се важни годишнини; реализират се формати като: концерти с музика и инструменти на различни национални култури; с оркестър и DJ сет; танцови партита с класика и съвременни жанрове и стилове; семейни работилници. Образователните събития в музея (Musée de la musique) са във формат концерт-музикална разходка за ученици и „Приказни кукли“ за деца; тематични лекции за по-големите ученици и възрастни.

2.2.7. Русия: Московска филхармония, Московски театър Нова опера, Филхармония на Санкт Петербург, Свердловска областна филхармония

Специфични процеси на територията на Руската Федерация показват как богатият и разнообразен опит в концертното образование и възпитание от миналото намират продължение в концертите за деца днес. Наред с традиционните ефективни практики се наблюдават противоречиви тенденции и явления в образователните програми на водещи оркестри и оперни театри – Москва, Санкт Петербург и Екатеринбург (Свердловск до 1991).

Днес различно функционират концертните модели от близкото минало – *годишни абонаментни концертни програми за деца* и формати (приказка, литературен сюжет, географски, календарни поредици). Прилагат се и съвременни подходи и формати – интерактивност в общуване с детска публика; интерактивни концертно-образователни модели с участие на цифрови технологии; рисуване с пясък, бои, върху вода; лекции разглеждащи връзката между наука и музика популяризиране на науката и връзки с музика.

2.2.8. Чехия: Чешка филхармония.

Най-ползотворната образователна програма на Чешката филхармония е „Музика в училище“ (с начало 2017), чиято цел е подпомагане на музикалното обучение в училищата. Образователни практики в концертната зала са представени от: концерти с музикални работилници, музикални игри с интерактивни приложения; концерти с интерактивни приложения, мултимедии и дигитални технологии в изследователски център в зала „Дворжак“; разширен образователен формат „оркестър – музей – училище“; тематична музикална обиколка на сградата „Рудолфинум“ (сградата на оркестъра).

2.2.9. Полша: Варшавска филхармония

Полша е последовател на идеята „образование за всеки“ базирана на убеждението, че личностното развитие е постоянен процес и засяга всички възрастови групи. Традиционни са образователните формати на оркестър в концертна зала (концерти за деца: със сюжет и водещ; участие на ученици ; музикална томбола въз основа на музикален паспорт със стикери от посещения).

2.2.10. Унгария: Унгарска национална опера

Унгария е една от страните в Европа, която се радва на активна държавна помощ за музикално-образователни програми на музикалните институции, както и на финансова подкрепа от местния бизнес. Важна е програмата спонсорирана от MVM за средни училища „Оперно приключение“ (*MVM OperAdventure*) и *MVM Piccolo*, представят се и онлайн записи на оперни спектакли предназначени за училища; Оперна академия за учители; програма „Посланик на операта“.

2.2.11. Румъния: Букурещка филхармония „Джордже Енеску“

В образователните програми на оркестъра централно място заема концертна поредица „Класиката е фантастична“, която представя музиката и другите изкуства и „театрални“ концерти – по сюжет с актьори, декори и костюми. На уебсайта на

Филхармонията на Букурещ „Джордже Енеску“ не са посочени съвместни образователни проекти с училища. Фокус на образователните инициативи е семейната публика.

2.3. Северна Америка: САЩ, Канада

Музикално образователните практики в Северна и Южна Америка днес са продукт на политиките на музикалните институции в частност симфоничните оркестри, които се отличават с няколко важни приоритета. Стремехът към *оригиналното програмиране* съобразено с интересите на местната общност е обвързан с представяне на изпълнители и композитори от *малцинствени групи* (индианци, латиноамериканци, азиатци, афроамериканци). Популяризиране на *жени композитори* е следващ акцент в работата на оркестрите, свързан с поръчване на създаване на нови произведения. Актуални теми като опазване на природата, трансформиращата роля на музиката в условията на социално неравенство и етнически конфликти, стимулират музикалните институции към изграждане на образователни програми насочени към деца и младежи от бедните квартали, за осигуряване на *равен достъп до изкуство и безплатно обучение по музика*.

2.3.1. САЩ. Общи тенденции в образователните програми на водещи американски оркестри

Голяма част от престижните оркестри в САЩ са повлияни от тенденция, свързана с „инвазия“ на латиноамерикански диригенти и изпълнители, повечето продукт на венецуелската El Sistema с последващо обучение в престижни университети в САЩ и Европа. Това са диригенти от Мексико и страни от Централна и Южна Америка: Густаво Дудамел в Лос Анджелис, Рафаел Пайар в Сан Диего, Хосе Луис Гомес в Туксон и др. Този факт определя като основна цел на голяма част от оркестрите – приобщаване и ангажираност на испаноговоряща млада публика, за която се изготвят специални образователни ресурси. Те са разположени в *многоезични уебсайтове* на оркестрите с раздели на испански език, съобразени с *избор на изпълнители, репертоар и дейности за популяризиране* на класическата музика, представляващи интерес за местните общности.

Обща амбиция на симфоничните оркестри в САЩ в колаборация с държавните училища е преобразуване образователните им програми по начин, който да ги направи максимално достъпни до всички езикови и културни общности.

2.3.2. Канада

В Канада се отдава голямо значение на музикално-образователната дейност на оркестрите, като допълващо „симфонично образование“ към учебната програма по музика в училище. Изследванията на образователните програми на канадските оркестри показват дългосрочни тенденции, най-добри практики, професионално развитие. За усъвършенстването им се работи по следните проблеми: *увеличаване на финансиране* за образователни концерти за деца от по-бедните социални прослойки; *увеличаване на стилото и жанрово разнообразие* и включване на познати на учениците произведения; *достъп до оркестрова музика за ученици от по-отдалечени райони на страната*; *изграждане на връзки с ученици и училища чрез постоянни посещения на изпълнители*. Обучението на диригенти, активно ангажирани с ученически концерти е от решаващо значение за успеха на образователното програмиране. Важно е приложението на *интерактивен подход* към публиката за насърчаване на участие. *Комуникацията с преподаватели* има ключова роля за ефективността на програмите. *Сътрудничеството между оркестрите* чрез предоставяне на концерти програми, материали за учебни ръководства за учители и подкасти е сред най-добрите практики. Важна придобивка е *сътрудничеството с образователни партньори*, чрез развитие на допълващо програмиране, споделен маркетинг и пакетни предложения.

2.4. Южна Америка: Венецуела, Чили, Аржентина

2.4.1. Венецуела: El Sistema – национална програма за музикално образование.

Обръщайки поглед към музикално образователните практики в Южна Америка, изключителен международен интерес предизвиква El Sistema – национална програма за музикално образование на Венецуела, финансирана от правителството. Нейната същност има малко допирни точки с традиционните образователни програми на оркестрите за ученици. Въпреки, че разширява знанията за музиката и развива уменията им за свирене, тя се разглежда по-скоро като социална, а не като музикално-образователна програма, тъй като идеята ѝ е да „опазва“ деца от наркотици, насилие и престъпност, чрез ангажиране със свирене в оркестър след училище. Създадена през 1975 година от Хосе Антонио Абреу – икономист и музикант, El Sistema понастоящем включва почти 400 000 млади хора в мрежа от 500 хорове и оркестри в цялата страна, като осигурява на около 300 000 деца музикални инструменти. Философията на El Sistema е за отворен достъп, независимо от класа,

етническа принадлежност или талант. Програмата привлича ученици от семейства с ниски доходи.

Програмата се развива извън музикални и образователни институции. Успешното приложение на някои от идеите и принципите на програмата извън Венецуела се определя от местния социален и историческия контекст в дадена държава. В България този опит се прилага в специалната програма на цигуларя Георги Калайджиев „Музиката вместо улицата“ в Сливен с участието на ромски младежи.

2.4.2. Чили: колаборация на културен център Fundación CorpArtes в Сантяго с Лондонски симфоничен оркестър

Образователните институции в Чили имат достъп до европейския опит за представяне на класическа музика за ученици и учители чрез партньорство на културния център Fundación CorpArtes в Сантяго с Лондонският симфоничен оркестър. Безплатната *цифрова музикална платформа на испански език* адаптира и превежда съществуващо съдържание в образователните канали на Лондонският симфоничен оркестър. Представят се *майсторски класове с музиканти, ръководства за слушане с контекстуална информация и пакети с ресурси за учители* налични за изтегляне онлайн и използване за уроците по музика в класната стая.

2.4.3. Аржентина: Театро Колон (Colón Opera)

Тук се представя традиционен музикално образователен опит: *балетни спектакли за деца*; представления на *опери по детски и младежки сюжети* и спектакли *с участието на ученици и студенти, обиколки на сградата с екскурзовод за ученически групи.*

2.5. Азия: Израел, Индия, Китай, Хонг Конг, Южна Корея, Сингапур, Япония

На азиатския континент в страните с класическа музикална традиция, образователните практики на оркестрите и оперните театри повтарят тези в Европа и Америка.

2.5.1. Израел: Израелска филхармония

Водещ оркестър в тази област е Израелска филхармония с няколко програми за ученици. Програмата *Keystone* в училище включва срещи с музиканти от оркестъра, сесии в класната стая; концерти за училища в зала Charles Bronfman Auditorium в Тел Авив. Специализирана програма *Sulamot* за деца с нисък социален статус за свирене в оркестър и

пеене в хор; младежка образователна структура „Младежки клуб“ – предпочитания за посещение на концерти.

2.5.2. Индия: Симфоничен оркестър на Индия

Симфоничен оркестър на Индия (структура от Национален център за сценични изкуства (NCPA) в Мумбай) представя концерти за деца и семейства, концертна поредица с участие на млади музиканти и специализирани семинари за обучение по композиция и джаз.

2.5.3. Китай: Симфоничен оркестър Шанхай

Симфоничен оркестър Шанхай е популярен с образователния формат „Програма за музикален напредък“ (токшоу, с участието на актьори, оркестрово изпълнение с интерактивни дейности). Образователният проект „Близо до музиката“ представя музикални изпълнения, изложби, майсторски класове за детска публика. За ученическа аудитория е предназначена програмата „Подготовка на публиката“ (с формати „Разговор преди концерта“ и „Запознай се с нашия концерт“), която чрез лекции-въведения подготвя децата за концертите. Водеща образователна структура в Китай е Шанхайска оркестрова академия, която заедно с Филхармония Ню Йорк осъществява обучение на млади музиканти.

2.5.4. Хонг Конг: Филхармония Хонг Конг

Програма за ученици на Филхармония Хонг Конг включва разнообразие от дейности: концерти на камерни ансамбли с музиканти от оркестъра, срещи-разговори, дискусии, сесии за демонстрация на оркестрови инструменти, обучение на училищни ансамбли, съвместно музициране; за часа по музика – онлайн ресурси (приложения на уебсайта на оркестъра). Практиките в концертната зала представят интерактивни концерти за деца и младежи, тетрадка с упражнения за самообучение и дискусии в часа по музика, посещение на открити репетиции.

2.5.5. Южна Корея: Филхармония Сеул

Екипът на Филхармония Сеул разработва мобилно приложение за оркестър с игрови елементи предназначено за подготовка в училище и самостоятелно. Образователните формати в зала са детски концерти с класическа музика и анимационни филми; лекции за музика и абонаментни концертни поредици; съвместно музициране на музиканти от

оркестъра с млади музиканти любители; индивидуално инструментално обучение и в майсторски класове.

2.5.6. Сингапур: Сингапурски симфоничен оркестър

За работа на учениците в часа по музика в училище Сингапурски симфоничен оркестър осигурява учебни ресурси на своя уебсайт (онлайн поредица за деца Musical Soundbites, видеоклипове в YouTube канал, музикална игра, бюлетин *RhapSSOdy* с информация за концертите за деца, модели на музикална тематика за оцветяване; посещения на музиканти от оркестъра с концерти, музикални игри и демонстрации, тематични семинари). В концертна зала се реализират поредица концерти в семейни и училищни формати (посещение на репетиция с беседа, лекция-въведение преди концерт за произведения от програмата и указания за поведение на учениците по време на концерт), обиколка на концертна зала „Виктория“ .

2.5.7. Япония: Филхармония на Токио

Посещение на музиканти от Филхармония на Токио с музикални изпълнения и работилници в училище са част от образователните инициативи на оркестъра. В концертна зала мултидисциплинарни образователни програми включват ученически концерти с любими детски песни и мелодии; концерт с участие на детската публика и сътрудничество с училищни музикални групи, оркестри и хорови клубове; семейни концерти с тематични семинари.

2.6. Австралия: Симфоничен оркестър на Сидни, Опера Сидни

Музикалните институции в Австралия следват добрия пример на музикалнообразователни практики в англоговорящите страни. Паралелно с това те създават оригинални образователни програми базирани на различни проявления на местната история, култура, географски особености на страната и климат.

2.6.1. Образователни практики в училище

Образователните програми на Симфоничен оркестър Сидни за образователни институции включват: *семинари за учители*; комплекти с ресурси за учители *Meet the Music*; учебни ресурси за ученици (на уебсайта на оркестъра) за ползване в класната стая със записи на концерти.

Опера Сидни предоставя учебни ресурси за ученици (на уебсайта) с междупредметни връзки, както и дигитално творческо обучение в класната стая –

стриймнинг спектакли, записи и интерактивни уроци, семинари по STEAM дигитални обиколки на театъра.

2.6.2. Образователни практики в концертна и оперна зала

Подготовката за посещение на концертна зала на Симфоничен оркестър Сидни е свързана със семинари за начални учители. За ученици са предвидени детски и младежки концерти (*Meet the Music*); открити репетиции, обиколки на сградата, семейни концерти поредици, майсторски класове за ученици стипендианти на оркестъра.

Разнообразие от оперни, танцови представления за деца и ученици (представления с кукли, с участие на публиката, театрална адаптация на детски книги) представя Опера Сидни. Популярност имат творчески работилници и майсторски класове за ученици по: сценография и дизайн на костюми, танци и STEAM проекти; детски фестивал на изкуствата; програма Spark поставя децата в едновременно в роли на публика, участници и творци; обиколка с екскурзовод на Опера Сидни.

2.7. Африка: Република Южна Африка, Египет, Мароко

Присъствието на класическата музика в Африка е резултат от колониалния период, през който Нидерландия, Англия и Франция пренасят тази европейска културна традиция на територията на континента. Малкото оркестри са създадени едва през XX век, а образователните им програми, където има такива, са насочени предимно към инструментално обучение с цел попълване на състава на даден оркестър. Някои концертни практики насочени към ученици са идентични с най-широко разпространените в Европа и Америка.

2.8. Обобщение

Днес културният живот в света е изключително наситен със събития. Във всеки голям град работи оркестър и оперен театър със своя образователна политика насочена към деца и младежи. Анализът на явленията в концертните практики в различни държави води до извода, че създаването на качествени музикално-образователни програми изисква професионален подход и съвместна работа между музикални (културни) и образователни институции – преподаватели по музика. Това е приложимо и в България при създаване на подходящи условия.

3. ТРЕТА ГЛАВА – СЪВРЕМЕННИ МУЗИКАЛНО-ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРАКТИКИ В БЪЛГАРИЯ – ОРКЕСТРИ, ОПЕРНИ/МУЗИКАЛНИ ТЕАТРИ, МУЗЕИ. БЪЛГАРСКИ КОНЦЕРТНИ МОДЕЛИ – КЛАСИФИКАЦИЯ

3.1. Значение на музикалното образование. Приоритети в културната политика на ЕК и програма „Образование“ 2021 – 2027

Установените прояви на незадоволителна обща музикална култура и затруднения от страна на младите хора за избор на стойностна музика отразява качеството на образованието по музика в общообразователното училище у нас. В този контекст за повишаване ефективността в обучението са нужни надграждащи музикално-образователни практики.

Отчитането на пропуски в музикално-образователната система в Европа води до предприемане на реформи и нови стратегии от страна на редица държави. Настоящите политики и инициативи на Европейската комисия в областта на културата акцентират върху интересите и нуждите на групите в неравностойно положение – младежи, възрастни, хората с увреждания, мигранти, бежанци, хора живеещи в бедност. Огромната сила на културата се използва за избягване и разрешаване на конфликти, за общуване и социалното сближаване. Препоръчва се сътрудничество с други области, като образование, социални грижи, здравеопазване, наука и технологии, както и регионалното и градското развитие.

Новата Програма „Образование“ 2021 – 2027 (ПО) на Европейската комисия предвижда насърчаване на равния достъп на всички деца и ученици до качествено и приобщаващо образование с акцент върху уязвимите групи.

3.2. Музикалнообразователни практики в България в периода 2000 – 2024

Следствие на negliжиране на „ангажимента“ на професионалните музиканти за възпитание на млада публика в периода 1989 – 2010 година е намаляване на музикално-образователните практики у нас. Наблюдават се отделни прояви в рамките на сезонните програми на музикалните институции (оркестри, оперни и музикални театри), които не са регулярни, устойчиви и дългосрочно ориентирани. В периода 2010 – 2024 година различни процеси в страната отключват активността на музикантите професионалисти за участие в образователни дейности паралелно с училищното обучение. Очертава се въпроса за актуалната визия на музикално-образователни практики. Една от целите на образователните концерти и спектакли у нас е изграждане на детска и младежка публика.

Практиката се насочва към: организиране на концерти в училищата; включване на семейни концерти и спектакли в сезонната програма на оркестри и оперни/музикални театри; сегментиране на младата публика по възраст с представяне на жанрово разнообразни произведения; участие на деца в концерти, детска опера или балет; представяне на концерти от типа „Фортисимо фест“, „Фортисимо Фамилия“ , „Фортисимо в клас“, проектите на „Модо“, „Концерти на възглавници“ и др.

3.2.1. Музикално-образователни програми и практики в България извън училище

Настоящата картина на някои музикално-образователните практики в страната и различните подходи на професионалните музиканти и музикални институции към децата и младежите в училищна възраст, се очертава от дейността на оркестри, камерни ансамбли, инструменталисти, музикални и оперни театри. Целта е привличането на детското любопитство и по-траен интерес към инструменталната и вокална музика

В трета глава са проучени образователни програми на държавните музикални институции у нас, разгледани са множество публикации по темата. Наблюденията отразяват също личния опит на автора – дългогодишен продуцент и музикален журналист. Използвани са основните методи на индивидуална експертна оценка – беседа и интервю, направени с диригенти, музиканти, организатори и директори на музикално профилирани музеи, които реализират образователни концерти, ателиета и майсторски класове, зададени са както идентични въпроси, така и такива предоставящи възможност за свободен отговор. Участниците в интервютата са активни, публични имена,¹ които споделят своя опит, идеи, трудности и стремежи за обхващане на по-голям брой деца и младежи в училищна възраст в техните образователни концерти и дейности.

3.2.2. Критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли. Организация и приложение в България. Интерактивен подход, интерактивен камерен концертен модел – български вариант

Проучването на исторически, географски и практически аспекти, свързани с функциониране на детски и младежки концерти/спектакли води до обобщаване на

¹ проф.Пламен Джуров – диригент, Максим Ешкенази – диригент, Хари Ешкенази – цигулар, д-р Петя Цветанова – гл. асистент в НМА „Проф. Панчо Владигеров“ – София, Надя Сотирова – бивш директор на къща музей „Панчо Владигеров“ – София, Елена Драгостинова – директор на музей „Борис Христов“

определени критерии и принципи, спазването на които води до съставяне на програми с гарантирано положително въздействие върху младата аудитория и постигане на трайни музикално-образователни резултати. Те са отправна точка за пътя към успеха както за институции, музиканти и организатори на музикално-образователни събития, така и за удачния избор от страна на преподаватели по музика, приели за свой ангажимент въвеждане на учениците от общообразователното училище в реалната концертна практика. Задължително изискване е *съдържанието на музикалните програми* да отговаря на *възрастовите психо-физиологичните особености* на децата и младежите. Необходимо е отчитане на способността за концентрация и задържане на вниманието с постепенно разширяване на неговия обем, устойчивост, разпределеност и превключване. Изборът на музикални произведения се базира на подготовката на учениците, получена в часа по музика като условие за надграждане, чрез музикално-образователни практики, чието съдържание да бъде съобразено с техните интереси като се спазва принципа от простото към сложното, от познатото към непознатото. Основните критерии за изграждане на концертно-образователни програми, които могат да присъстват в различни комбинации са: *времемтраене, съдържание, подходящ формат, достъпна и интригуваща презентация на творбите, високо професионално ниво на музикално изпълнение, обвързване на концертите и спектаклите с учебното съдържание, прилагане на интердисциплинарен подход, творчески подход и свобода* в начина на изразяване на участниците (изпълнителите) в музикално-образователното събитие, *устойчивост на музикално-образователните събития във времето*, организация на посещение.

В българската музикално-образователна практика се спазват голяма част от описаните критерии. Интерактивният подход широко използван от музикалните педагози в училище намира място и тук. Музикалното изпълнение и реакцията на детската публика е процес на обмен, който зависи от увлекателността на изпълнителската дейност, композиторски замисъл, новостта на музикалните впечатления и емоционални слушателски интерпретации. Много гъвкав, подходящ за училищни условия с участието на професионални музиканти и деца е *интерактивен камерен концертен модел*, който включва разнообразие от дейности: игри, танци, свирене, пеене, рисуване, разговор дискусия, слухови състезания, звукови експерименти. Преобладаващата тематика е свързана с представяне на музикални инструменти, избрано произведение, разнообразие от

стилове и жанрове, музикално-изразни средства. В концертната зала предпочитан формат от преподаватели и ученици са концерти с водещ със сценарий, с разнообразие от интерактивни дейности: кратка лекция и викторина, музикални демонстрации (наподобяващи звуци от природата). В последните години сътрудничеството между музикални и образователни институции и активното взаимодействие между диригент и оркестър от една страна и преподавател по музика и ученици от друга, доведе до създаване на „българския модел“ на *интерактивен образователен концерт*. Изборът на подходящо музикално съдържание (произведения) за образователен концерт, съобразен с възрастта на младата публика е определящ критерий, но не винаги се спазва от организаторите. Това може да се коригира чрез правилно промотиране на събитието.

Едни от най-обичаните и посещавани концерти в България са с произведения, написани специално с образователна цел. („Петя и вълкът“ на Сергей Прокофиев, „Дива симфония“ на Дан Браун и др.) В подобни изяви от репертоара на оркестрите преподавателите по музика от общообразователното училище припознават теми от учебното съдържание по музика.

Многобройни са балетните и оперните заглавия преназначени за детска публика, както и мюзикъли, които са трайна част от репертоара на оперните и музикалните театри в страната и редовно присъстват в репертоарния им афиш. Традицията продължава десетилетия, въпреки различната интензивност през годините и се радва на популярност не само заради детската тематика, но и поради участие на деца-изпълнители.

Музикалните институции все повече се отварят за детската аудитория, осигурявайки възможност за групови посещения на ученици на техни репетиции. В последните години се наблюдава сътрудничество между музиканти (индивидуално или като представители на музикални институции) и училища, свързани с гостуване на изпълнители в часа по музика или на концерт в училищна зала.

Българската музикално-образователна практика включва също следните концертни формати: „Концерти на възглавници“ за най-малките и „Концерти и история“ с образователен елемент; музикални работилници за деца; концерт среща-разговор с участие на ученици от гимназиален етап на обучение и лектори – музиканти, музиковеци, на тема музикални стилове; образователни ателиета за музика с концерти предназначени за младежи.

Разпространени са концерти (с подходящо съдържание, съобразено с възрастта на публиката) с участие на деца-изпълнители – ученици и студенти за съвместно музициране с техни преподаватели или други професионални музиканти. Това своеобразно обучение от практиката е силен мотиватор за изпълнителите и за детската публика, която се вдъхновява от изпълнението на свои връстници.

3.2.2.1. Програми „Фортисимо“ (2009 – 2024)

„Фортисимо Фамилия“, „Фортисимо Фест“ и „Фортисимо Академия“ са популярни образователни програми у нас. Началото е поставено от образователната програма „Фортисимо в Клас“. Тя може да се определи като „хибрид“ между училищна и извънучилищна образователна практика, тъй като професионални музиканти пренасят концертната зала в училище.

Български концертни практики са представени от т. 3.2.2.2. до т. 3.2.2.8. както следва: Образователна програма на Симфоничния оркестър на БНР (2011–2018) с формати: репетиция, концерт, викторина, лекция за студенти; концерти с участието на професионални музиканти и деца изпълнители; Образователен проект „Отворено образование“ на Софийската филхармония сезон 2010/2011; Инициатива „Музикален университет в движение. Интерактивно образователно ателие за музика“ на НБУ (2011/2012; частни проекти „Концерти на възглавници“ и „Концерт с история“; специална програма на Георги Калайджиев „Музиката вместо улицата“ (гр. Сливен) – проект по модела на венецуелската „El Sistema“; Специална програма за деца със СОП „Ние сме музиканти“ на Държавна опера Стара Загора.

3.2.3. Образователните програми на музикалните институции в България – специфични характеристики

Голяма част от оркестрите в България провеждат музикално-образователни събития за ученици предимно еднократно и по-рядко – като абонаментни поредици в сезонните си концертни програми. Преобладаваща тема е представяне на музикални инструменти. Българските оперни и музикални театри следват *традиционната линия на „приказките“* в своите детски представления. Това са *адаптирани опери за деца, детски оперети и мюзикъли* от чужди и български автори. В отделни концерти се представят песни от мюзикъли, музикално-театрални спектакли с участието на *детски вокално-театрални групи*, иновативни концерти със сюжет и интерактивни образователни елементи. Сред

многобройните детски представления, във форма на *музикални пътешествия* с популярни песни и танци от класическия репертоар, музика на различни народи, или концерти със сценарий с герои животни – за най-малките деца, както представяне на музикални инструменти.

Изброените дотук формати се следват на национално ниво. Разгледаните музикално-образователни практики в България, чиито прояви са извън образователните институции са плод на идеи и труд от страна на професионалните музиканти и музикални институции. Те очертават основните параметри на прояви, без да изчерпват многообразието на образователни събития. Следващ етап за осъществяването на оригинални музикално-образователни идеи и инициативи е сътрудничество между музикални и образователни институции, респ. между музиканти и преподаватели по музика.

3.3. Музейни музикално-образователни практики в България в периода 2000 – 2024

В унисон със съвременните тенденции, които преодоляват едностранчивото разбиране за музея като институция, която събира, съхранява и експонира различни предмети с културно-историческа ценност, актуално е преосмислянето на образователната му функция, в това число и на музеите с музикален профил у нас (точка 3.3.1.). Специалистите там насърчават учениците за интерактивни форми на взаимодействие. Те са основа за развитие на музикално-образователни практики и дейности на тяхна територия. В т. 3.3.2. се разглеждат условия и предпоставки за провеждане на музикално-образователни практики в музей въз основа на примера на столичните къщата музей на композитора Панчо Владигеров и музея на големият български оперен артист, дарител и педагог Борис Христов. Проучването на дейността разкрива подходяща среда за провеждане и проява на музикално-образователни прояви и програми за младата аудитория, подкрепени от уредниците. Наличието на уникални документи и предмети, записи на концерти, документални филми, научна и друга любопитна информация, както и до нотна литература са възможност за реализиране на *уроци за наблюдение в извънучилищна обучаваща среда*. Свързани с учебното съдържание в музеите се провеждат *срещи с музикални дейци и актьори*.

Въпреки някои препятствия, свързани с правилата за извеждане на деца извън училище съгласувани с училищния правилник (изискване на съгласие от страна на

родителите, реорганизация на учебния процес и груповото придвижване до определена локация), посещенията на музеите носят редица придобивки за учениците.

В т. 3.3.3. се разглеждат музикалнообразователни практики и формати в музикално профилираните музеи, които се разделят условно на два вида както следва:

- насочени към непрофесионална публика – деца, ученици, студенти и посетители от всички възрасти, които не са професионално свързани с музика
- насочени към професионална публика – обучаващи се по музика деца, ученици, студенти и музиканти

Като основен подход към посетителите – ученици от всички етапи на обучение – се прилага *беседата (лекция)*, съобразена с възрастовите характеристики и подготовката по музика в училище. Общуването е интерактивно, с поддържане на диалог между музейния специалист и аудиторията, с насочващи въпроси и търсене на различни гледни точки според индивидуалните интереси. Тематиката и акцентите в беседата се съобразяват с профила на училищните групи, чиито посещения са свързани с провеждане на уроци за наблюдение в извънучилищна обучаваща среда. Къщата музей „Панчо Владигеров“ и музей „Борис Христов“ предоставят *сцена за изява на деца изпълнители*, които свирят за свои връстници и близки. В залите се изнасят продукции на класовете по пиано от читалища и частни музикални школи, Националното музикално училище „Л. Пипков“ – София и от други градове на страната. Музеите се отварят за широк кръг публика – участници в концертите, родители, роднини, съученици, приятели, като едновременно се показва експозицията и се изнася беседа. Провеждат се *конкурси, майсторски класове, ателиета* за професионалисти и любители; *срещи-разговори* с композитори и музиканти предназначени за ученици от общообразователните училища, както и за широка публика; насочени към професионална аудитория научни *семинари* и *конференции* с водещи музиковеци и преподаватели.

3.4. Класификация на български концертно-образователни модели

След разглеждане и анализиране на голям брой концертно-образователни практики и формати в трета глава е направен опит за класификация на авторски концертно-образователни модели въз основа на техни характеристики. В България те са свързани с активностите на различни институции:

3.4.1. Традиционен концертно-образователен модел – запознаване с музикални инструменти

Това е един от най-старите и утвърдени модели на музикално-образователна практика – концерт, който чрез определени произведения запознава младата публика с музикалните инструменти. Популярен е през миналия и настоящия век както по света, така и в България и се провежда с оркестрови творби. (А. Вивалди, К. Сен-Санс, П. И. Чайковски и С. Прокофиев и др.). Това дава основание да се нарече модела *традиционен*. Демонстрации, музикални игри и активно включване на публиката в дискусия, съпровождат този модел. Представянето на музикалните инструменти за най-малките деца се практикува успешно и чрез камерни инструментални състави и подходяща музика във формат „театрализиран“ концерт с класическа музика, който запознава децата с музикалните инструменти, чрез приказки, куклен театър, интерактивност и забавление.

3.4.2. Авторски концертно-образователен модел – концерт среща-разговор

Форматът *концерт среща-разговор* с композитор или изпълнител е често срещан в миналото и днес и с основание може да се нарече *авторски*. Подходящ както за детска така и за аудитория от възрастни, тази образователна практика дава възможност за биографично-историческо изложение, свързано с даден автор и запознаване с неговите най-популярни произведения.

3.4.3 Жанрово-стилистичен концертно-образователен модел – концерт по дадена тема, развита чрез подбрани произведения и беседа

Предпочитан подход за структуриране на образователен концерт за много музиканти е избиране на тема, чрез селекция от произведения, придружени от беседа или художествен сценарий. Подобни теми са сезоните напр. „Пролетта в музиката“, природни картини, предаване на чувства (любовни арии и дуети), свързване с литературно произведение („Ромео и Жулиета“ – насочен към тийнейджъри), или представяне на творчеството на даден композитор – епоха, жанрове, музикален език, творби от различни периоди („Червенокосият абат“ с музика на Вивалди, по сценарий с участие на актьори).

3.4.4. Концертно-образователен модел със симфонични и камерни концерти и Музикално-сценичен модел с музикални спектакли (опера, балет, оперета мюзикъл) като художествена продукция на музикални институции

Оркестрите и оперните/музикални театри в България планират сезонни програми за деца, включвайки образователни концерти и спектакли за различни възрастови групи. Най-разпространена практика е представяне на популярни оперни заглавия адаптирани за деца,

което е доказано ефективен подход. Наред с тези произведения в програмите си музикалните институции включват сценични и оркестрови творби, създадени специално за деца със съответна тематика и изразни средства, написани от български и чужди композитори.

В световната практика оркестрите и оперните театри обичайно предлагат допълнително преживяване за детската публика, чрез предварително записване за участие в музикални ателиета и работилници. Вариант на този модел са обиколки/турове за посещение на всяко интересно място в концертната зала и зад сцената, в ателиетата и гримьорните на театъра. Подрастващите наблюдават работата на творческите екипи зад кулисите и на изпълнителите на сцената. По специални поводи с допълнително включени образователни тематични концерти, демонстрации, семинари/ателиета за ученици, тази практика протича под мотото „Дни на отворените врати“ (България, Европа, Америка). Като самостоятелен формат са популярни за ученическа аудитория концерти въведения – кратки беседи за музикалните произведения, които се представят в програмата 45 мин. преди началото на концерт. Въвеждане на тези допълнителни образователни практики у нас изисква сериозен кадрови ресурс като: подготвен образователен екип към оркестъра/театъра, сътрудници сред участниците в младежките формации на основния оркестър или оперната/балетната студия за млади оперни певци и балетисти, студенти по музика, музиковеци и музикални педагози. Подобни практики предлагат добра перспектива за развитие на музикално-образователни програми провеждани в извънучилищна среда в нашата страна.

3.4.5. Концертно-образователен модел в условията на „репетиция“

Този модел поставя определени педагогически задачи пред преподавателите по музика. Те проучват сезонната програма на оркестрите и оперните/музикалните театри и съобразяват как селектирани произведения от репертоара могат да бъдат приложени в педагогическия процес. Учителите извършат предварителна подготовка на учениците в часа по музика, давайки насоки за поведение по време на възприемане и задачи, свързани с особеностите на изучаваното произведение включено в учебната програма за съответния образователен етап. Следваща стъпка на преподавателите е комуникация с музикалните институции за разрешаване на безплатно присъствие на ученици на репетиция, за приобщаване към работата на музикално-изпълнителските състави. След посещението на

репетиция учениците споделят впечатления от наблюдавания работен процес, дискутират, правят изводи и обобщения върху наученото, което е силно позитивна страна на музикално-педагогическия процес.

Концертно-образователният модел „репетиция“ е приложим за всички музикални състави, които са обект на изучаване от учениците – екип за оперен и балетен спектакъл, репетиции на оркестър, хор, камерен инструментален състав, поп/рок група, биг бенд, народен ансамбъл, хор, танцов състав и др. Моделът е сред най-приложимите за уроци в извънучилищна обучителна среда, тъй като лесно може да се комбинира с беседа и разговор между учениците и участващите в репетицията изпълнители и артисти.

3.4.6. „Мулти арт“ концертно-образователен модел, базиран на взаимодействието между музика, изкуства, наука и дигитални технологии

Този модел е приложим за по-голяма възрастова група – ученици 5 – 10 клас и студенти. Подходящи теми са интердисциплинарните връзки на музиката с другите изкуства, с науки като акустика, астрономия, архитектура и дигитални технологии. Подобен подход е в подкрепа на идеята, че музиката като част от ежедневието, най-често се проявява в симбиоза с други изкуства, науката и технологиите. В този образователен модел най-силно е присъствието на музикалната беседа/лекция, която подпомага участниците в тяхното възприемане, философско разбиране и емоционално преживяване на избран музикален феномен.

3.4.7. Концертно-образователен менторски модел

Съдържанието на този модел е свързано със *съвместни концерти на преподаватели с техни ученици* или на *утвърдени професионални музиканти и млади таланти*, където обучителния елемент е опосредствен и определя смисъла на този модел. В българските музикално-образователни институции – училища и академии, на концертни и фестивални сцени се реализират концерти на преподаватели и ученици, които са възприемани с голям интерес и от публиката и от участниците. Популярна световна практика е водещи оркестранти да обучават млади инструменталисти в Младежки академии към техните оркестри, свирейки заедно на концертния подиум. Такива изяви са мотивиращо преживяване както за младите музиканти, обучаващи се професионално, така и за публиката, включваща техни връстници.

3.4.8. Концертно-образователен модел „Деца представят за деца“

Това е модел с дълга история в световната концертна образователна практика и у нас и се отнася за случаите когато изпълнителите на сцената и публиката са деца. В България към някои общини и оперни театри функционират детски оперни студиа, които целогодишно подготвят деца за участие в представления.

У нас са популярни концерти под заглавия като „Имена от бъдещето“, „Деца свирят за деца“ с участието на деца инструменталисти, концерти на детски хорове, вокални и вокално-инструментални групи, които се представят пред детска и училищна аудитория. Тези прояви са разпространена практика през последните години, от която бихме могли да изведем и следващ вариант на този модел.

3.4.9. Концертно-образователен модел от типа „Концерт с участие на публиката“

Такъв подход в България се среща предимно в образователни събития за най-малките – концерти за деца от предучилищна възраст. Популярни са „Концерти на възглавници“ от подобен тип. Най-подходящ формат, изведен от световната практика и утвърден в България е с участие на камерен музикален състав, актьори, куклен театър, като концертът следва сценарий по сюжет (приказен или върху популярна детска литературна творба). Този модел се среща извън страната под титула „Концерти с участие“ и се използва не само за малки деца, но и за всички училищни възрастови групи, включително и за аудитория от възрастни хора. Чрез образователни ресурси предоставени от оркестрите на училищата се предлагат песни, инструментални откъси или ритмика за предварително изучаване в клас, за включване в изпълнението по време на концерт чрез пеене, свирене или с ритмично пляскане и потропване. Този вариант на настоящия концертно-образователен модел е приложим в условията на българския концертен живот на базата на знанията и уменията, които учениците получават в часа по музика в общообразователното училище. Селекция на музикални произведения и дейности, подходящи за „участие в концерт“ за дадена възрастова група могат да се разработят от екип преподаватели и музиканти за приложение в практиката.

3.4.10. Музикално-образователен модел на майсторски клас (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп) за деца

Предназначен за любители инструменталисти, певци и танцьори в ученическа възраст този музикално-образователен модел не е често срещан в България – може да бъде

открит във фестивални програми. Моделът е широко разпространен с насоченост към професионално обучаващи се деца и младежи от училищата по изкуствата. В ежедневието на майсторския клас (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп), в ролята на преподаватели са практикуващи инструменталисти, певци, танцьори, музиканти от оркестри и ансамбли, композитори и диригенти, които обучават участниците (любители или професионално обучаващи се) и предават своите умения под различна форма, която включва теоретични и практически насоки. За концерта или представлението в края на проекта се репетира избрано музикално произведение. Така участниците се запознават с музикални инструменти и се включват в общия ансамбъл. В хода на проекта се появяват и развиват нови идеи, които преподавателите в майсторския клас използват в бъдеще. Това дава възможност и на двете страни да се учат една от друга.

Този модел се практикува широко от водещите европейски и американски оркестри и оперни театри като е насочен към ученици с изявен интерес към музиката и свързаните с нея творчески професии. В България в извънучилищна среда се предлагат любителските курсове по пеене, свирене на инструмент, вокални групи, хорове, танцови и инструментални състави към читалища и частни музикални школи. Някои от тези практики се развиват успешно и в училищна среда, ръководени от преподаватели по музика – професионалисти в часовете за свободноизбираема подготовка в рамките на учебната година.

3.4.11. Музеев концертно-образователен модел

Част от споменатите музикално-образователни модели присъстват в музейните концертни практики в България. Те са вдъхновени от нова творческа задача – обобщават някои от вече споменатите модели, които тук в специфичните условия на извънучилищна обучаваща среда, се трансформират без да изменят основната си същност.

Преподавателите по музика имат възможност да стимулират, учениците за творчески дейности и интерес към предмета, чрез посещение на музей с профил музика. Основен подход, използван от музейните педагози е беседата, поднесена самостоятелно или в комбинация с музикално изпълнение „на живо“, на запис или с мултимедийна прожекция. Биографични данни за патрона на музея – най-често композитор, в неговата реалната битова житейска среда – се представят, чрез документи, снимки, ръкописи и други артефакти. Популярна практика в модерните музеи по света е използването на съвременни

технологични музикални игри, визуализации на музикални образи, партитури, инструменти от миналото, 3D прожекции на оркестър, експериментиране със звуци, създаване на собствени композиции от посетителите. Всичко това превръща музейното пространство в притегателна среда за младата аудитория.

Сред музикално-образователни практики в музей у нас, популярни са концертите за *представяне на музикални инструменти* комбинирани с *творчески работилници*. *Жанрово-стилистичният концертно-образователен модел* предлага запознаване с произведения на композитора – патрон на музея, чрез конкретна тематика, жанрове, предпочитани музикални инструменти. Популярен в българските музеи е *концерт среща-разговор* с композитор или изпълнител. Чрез концерти на деца от музикални училища, музикални школи и финални концерти на конкурси за деца любители-изпълнители се реализира *модела „Деца представят за деца“*. Те изявяват своя талант пред ученици от общообразователни училища. *Менторският концертно-образователен модел* често присъства в музейната среда чрез заключителни концерти на провеждани в музея майсторски класове. Преподавател и участници представят съвместно своите постижения.

Музейното пространство предоставя много възможности за организиране на *конференции и семинари* за повишаване на квалификацията на училищните музикални педагози, за обмяна на идеи и опит в областта на музикално-образователни практики в извънучилищна среда. Музеят е благоприятна среда за създаване на съвместни образователни проекти с участие на професионални музиканти и преподаватели по музика, които да подпомогнат и обогатят ежедневната работа в училище, да вдъхновят за изяви деца, които не изучават на професионално ниво песне и свирене на инструмент.

3.5. Изводи и обобщения

Наблюдаваните формати водят до извода, че изграждането на ценностен и устойчив критерий у подрастващите за стойностно и съдържателно музикално изкуство, не е възможно без подкрепата и участието на музиканти професионалисти, образователни и музикални институции и организирани от тях събития: концерти, спектакли, конкурси, майсторски класове, преподаване на музикални инструменти и др.

В настоящия дисертационен труд от една страна се обобщават критерии за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли, а от друга – критерии (според съдържание, тематика, участници, дейности), на базата на които се класифицират различни

концертно-образователни модели. Те биха могли да послужат за ориентир и основа за изграждане на концертни програми, поредици и музикално-образователни изпълнителски дейности предназначени за ученици. Изпълнението на определени изисквания очертава предвидим резултат от съвместна образователна дейност на музиканти, преподаватели по музика и ученици.

4. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА – ПРЕДПОСТАВКИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА КОНЦЕРТНО-ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ В УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО МУЗИКА В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

4.1. Предпоставки за приложение на концертни модели в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище

Съдържанието на учебната програма по музика в България е основна предпоставка за прилагане на концертни модели като допълващ елемент, регламентиран чрез включени часове за наблюдение в извънучилищна среда. Те са определени от нормативната уредба действаща в общообразователното училище.

4.1.1. Нормативна рамка и стратегически документи уреждащи българското образование

По отношение на образованието в България – предучилищно, основно и средно, нормативните и стратегически документи дават базата за разгръщане на възможностите за приложение на музикално-образователните концертни модели. Сред важните документи са: Националната програма за развитие „България 2030“; Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030); Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО); Наредба № 10 за организация на дейностите в училищното образование; Наредба за приобщаващото образование. Тези документи и нормативни актове очертаващи законовата рамката на обучение в българското училище, в частност по музика, са основание за наличие на възможности за провеждане на концертно-образователни модели в часовете за изнесено обучение в извънучилищна среда. В продължение на прилаганите в училище компетентностен подход и иновативни методи, реалната концертна практика осигурява подходяща среда за разширяване на знания по музика и социални умения.

4.1.2. Стратегии за учене/преподаване и музикално-педагогическа практика в българското училище

Утвърдените стратегии за учене в българското училище са свързани с организацията на времето (редуване на учебни учебни часове и междучасия по график) и учебното съдържание – по предмета музика. Следва описание на подходите, зависимостта на използваните методи и техники от променливи като учебно съдържание, размер на класна стая индивидуални профили на учениците, опит и свобода за собствен избор на преподавателя (по отношение на учебната програма и учебници на различни издателства). Важно е да се вземат предвид *характеристиките на учениците и атмосферата в училище*, които са от решаващо значение за реализиране на музикалното образование като процес.

В българското училище педагогическата практика по музика подкрепя творческо приложение на идеи от различни дидактични системи, техники и методи, както прилагане на съвременни технически средства за ускоряване процеса на постигане на желаните цели и прилагане на по-ефективно въздействие за усвояване на учебния материал. За преодоляване на дефицитите (ограничен брой часове, недостатъчна квалификация на учителите, незадоволителна материална база включително недостиг на музикални инструменти) срещани в музикалното образование и осигуряване на успешен учебен процес, се прилагат утвърдените в европейската музикално-педагогическа практика възгледи, методи и принципи на преподаване. Дидактичните системи на чужди и български авторитети са добре известни и се прилагат в практиката от българските музикални педагози в общообразователното училище.

За повишаване качеството на преподаването и ползване на иновации, днес учителите по музика по света, включително и в България, имат голям избор от подходи и стратегии с възможност за селекция на най-подходящите за конкретни нужди. Постигането на планираните цели и резултати от прилагането им е подходяща подготовка за приложение на концертно-образователни модели в извънучилищна обучаваща среда.

4.2. Сътрудничество между музикални и образователни институции в България – възможност за изграждане на общи стратегии в училище и в концертна/оперна зала

Музикалното образование на деца и младежи в областта на класическата музика е точката, в която срещат своите интереси заинтересованите страни – българското училище и музикалните институции, в унисон с техните постоянни цели за изграждане на

пълноценни личности с висок художествен критерий и интерес към изкуството. *В училище общи стратегии* могат да бъдат насочени към изграждане на програми съвместно с оркестри и оперни/музикални театри, достатъчно гъвкави за адаптиране към нови класове всяка година, както и допълнително обучение на учители по време на изпълнение на програмите. Следвайки стъпките на водещите музикални институции в света, въпреки че българските оркестри и оперни театри се различават значително по размер, обхват и ресурси, всички те споделят общ интерес да предоставят *образователни програми в зала* според възможностите си.

4.2.1. Необходимост от сътрудничество между музикални и образователни институции и ефективност за учебния процес в училище

Тук е подчертана необходимостта от успешно интегриране на учебното съдържание, подходите и методите използвани в обучението по музика в училище с темите, подходите и методите, прилагани в образователните програми на оркестрите и оперните театри. Сътрудничеството между образователни и музикални институции се измерва с положителен ефект върху шест области:

1. Обогащане на учебната програма по музика.
2. Подобряване на резултатите на учениците по учебни предмети извън предмета музика, като позитивната корелация между заниманията с музика и успеха по други дисциплини – особено математика и наука .
3. Използване на оркестъра като модел за работа в екип – отличен пример за постигане на цели, чрез работа в екип, специализация, лидерство и практика. Респективно това се отнася и за екип на оперен/ музикален театър.
4. Придобиване на социални умения за поведение на обществени места – образователни концерти и спектакли за ученици осигуряват възможност на учителите да преподават социални умения и правила на поведение и обноски в културна институция.
5. Задълбочаване на интердисциплинарните връзки чрез практика за създаване на контекст за учене по други, несвързани с музиката предмети.

Много оркестри и оперни театри по света създават *иновативни програми за преподаване на история, наука, английски език, литература* и други предмети от учебната програма чрез музика. Такива проекти са възможни и в българската концертна практика при ресурсно осигуряване – финансово и най-вече кадрово (съвместна работа на музикални

специалисти – музиковеди, диригенти, изпълнители и водещи преподаватели по музика и по други предмети).

6. Изграждане на взаимоотношения с културна институция.

Концертите запознават учениците и техните семейства с оркестъра/оперния театър като културна институция. Така се изграждат дългосрочни взаимоотношения и се разширява публиката им.

Тези положителни ефекти от музикално-образователни практики са добре известни на всички водещи музикални институции в света и са мотивация за провеждане на политики насочени към деца и младежи, включително и в България. Различни са подходите и ресурсите на всеки оркестър/оперен театър, както и качеството на художествения продукт, зависещ от множество фактори (размер на оркестъра, стратегия и обхват на публиките, сезонно програмиране, финансови ресурси, наличие на специалисти за създаване и реализиране на образователни програми).

4.2.2. Предпоставки за функциониране и усъвършенстване на образователни програми на музикалните институции в България – държавна подкрепа, устойчивост, концертни поредици.

4.2.3. Организационни параметри, роля на преподавателите в реализиране на музикално-образователни програми. Маркетинг и комуникация

В България организацията на училищни класове за посещения, концерти и музикални спектакли, репетиции и музеи изисква *съвместяване с ежедневния учебен график*. Ключов фактор за успеха на начинанието е *силният ангажимент на преподавателите*, които разпознават стойността на присъствието на симфонични образователни концерти и оперни/музикални спектакли и търсят *разнообразие в програмирането*.

За популяризиране на музикално-образователни програми в България, музикалните институции все още разчитат на трудоемката директна комуникация с учителите по музика, а в изолирани случаи директно договарят групови билети за ученици. Едно нормативно обвързване на учебната програма (съдържателно и организационно) с музикалните институции, би улеснило значително сътрудничеството и работата на преподавателите по музика.

4.2.4. Музикално-образователни програма „Фортисимо в Клас” като опит за широко приложение на концертно-образователни модели в България

Важна предпоставка за внедряването на концертно-образователни модели на оркестрите и оперните/музикални театри у нас и интегрирането на подходящи дейности в часовете по музика в българското училище е съществуването и приложението на такава музикално-образователна програма в България с доказан успех.

4.3. Дейността „възприемане на музика“ в учебното съдържание по музика на българското училище – основа за приложение на концертно-образователни модели

В тази точка се акцентира върху последователното култивиране на навици за слушане и възприемане на музика (включително класическа) като основание за възможни приложения на концертно-образователни модели в учебното съдържание по музика в българското училище. Проследяват се накратко промените в учебната програма от средата на XX век до днес, като се стига до актуалните изисквания. Посочва се ролята на преподавателя по музика, неговата свобода за прилагане на компетентностен подход и иновативни методи, както избор на учебни помагала подготвени от различни творчески колективи. Подчертава се важността на музикални примери от класическата музикална литература като добра основа за подготовка на учениците за включване в живата музикална практика чрез посещения на класически концерти, изпълнявани от всички видове инструментални и вокални състави с програми от различни жанрове. Подбраните музикални примери в учебниците до голяма степен отговарят на критериите *популярност*, *достъпност* на съдържанието, *жанрово разнообразие* и *музикална отзивчивост*. Те се припокриват с част от критериите очертани от най-добрите оркестрови музикално-образователни програми в света. Подчертава се значението на съвременните информационни технологии като част от обучителния процес в българското училище. Дейността възприемане на музика е доказано важна част от създадения от българските педагози огромен електронен ресурс от интерактивни уроци (по време на пандемията от Ковид-19), които се използват успешно и днес. Групата „Аз съм учител по музика“ във Facebook служи за споделяне на учебни ресурси между преподавателите по музика в страната.

В т. 4.3.1. и т. 4.3.2. последователно се разглежда учебната програма по музика за начален етап на обучение (1 – 4 клас) и се предлагат концертно-образователни модели,

подходящи за учениците съобразно възрастта и подготовката им в училище. В унисон с учебното съдържание по музика и предвидените очаквани резултати в края на учебната година, са идентифицирани като подходящи следните концертни модели:

- *традиционен* концертно-образователен модел – запознаване с музикални музикалните инструменти;
- *авторски* концертно-образователен модел – концерт среща-разговор;
- *жанрово-стилистичен* концертно-образователен модел – концерт по дадена тема, развита чрез подбрани произведения и беседа;
- концертно-образователен *модел със симфонични и камерни концерти* и *музикално-сценичен модел с музикални спектакли* (опера, балет, оперета мюзикъл) като художествена продукция на музикални институции;
- музикално-образователен модел на *майсторски клас за деца любители* (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп);
- концертно-образователен модел *Концерт с участие на публиката*
- концертно-образователен модел „*репетиция*“;
- концертно-образователен модел „*Деца представят за деца*“;
- *музеен* концертно-образователен модел

Всеки от тях е подробно аргументиран в текста на дисертацията.

В т. 4.3.3. и т. 4.3.4. е представена учебна програма по музика за прогимназиален етап на обучение (5 –7 клас) като се подчертава разширяване на възможностите за приложение на концертни модели, поради постигнато по-високо ниво на подготовка и развитие на изпълнителски, аналитични, когнитивни, социални и творчески компетентности на учениците. Обусловени от съдържанието на учебната програма в областта на класическата музика тук са приложими концертно-образователните модели посочени за ученици от 1. до 4. клас, както и два допълнителни – „*Мулти арт*“ и *менторски*.

Учебна програма по музика за 8 – 10 клас и подходящите за внедряване концертно-образователни модели се разглеждат в т. 4.3.5. и 4.3.6. на четвърта глава на дисертационния труд. Акцентът е върху междупредметни връзки с история, при изучаване на исторически и обществени явления през различни музикални епохи, водещи представители и тенденции. В учебната програма по музика за 8. клас нови теми отварят възможност за различни музикални преживявания, чрез взаимодействие с богатия и сложен свят на други видове

изкуства. Разглеждат се общи закономерности и принципи в художественото творчество, различни прояви на музикална практика в концертни, театрални, изложбени и кино зали, задълбочават се знанията за съвременни музикално-сценични жанрове и форми на синтез на изкуствата. Това е основание за насочване към няколко концертно-образователни модела, подходящи за ученици от 8. до 10. клас.

- „Мулти арт“ концертно-образователен модел, базиран на взаимодействието между музика, изкуства, наука и дигитални технологии
- концертно-образователен модел със симфонични и камерни концерти и музикално-сценичен модел с музикални спектакли (опера, балет, оперета мюзикъл) като художествена продукция на музикални институции
- авторски концертно-образователен модел – концерт среща-разговор
- жанрово-стилистичен концертно-образователен модел
- музикално-образователен модел на майсторски клас (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп)
- менторски концертно-образователен модел
- музеен концертно-образователен модел

Обвързване на концертно-образователния модел със симфонични и камерни концерти и музикално-сценичния модел с музикални спектакли (опера, балет, оперета, мюзикъл) с теми, свързани с обучение по чужди езици, литература, история, философия, както и умения придобити в свободно избираеми часове по изкуства като театрални и танцови семинари, обогатява и осмисля на по-високо ниво музикалното преживяване в концертната/оперната зала.

4.4. Обобщение и изводи

Цел на обучението по музика в българското училище е изграждане на способност за критично, аналитично мислене, изучаване и осмисляне на процеси, интегриране на множество дисциплини в образованието и връзка със социалната среда. В този контекст предложените концертно-образователни модели са от голяма полза за разширяване и обогатяване не само на знанията по музика на учениците, но дават инструменти за придобиване на широк поглед върху подходи, техники, умения и компетентности, присъщи на изкуството за творческо и гъвкаво решаване на житейски казуси.

5. ПЕТА ГЛАВА – АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Като заключителен етап на настоящия дисертационен труд е проведена Анкета.

5.1. Модел на анкетното проучване

Анкетата е осъществена с участието на 35 преподаватели по музика. Тя е частично стандартизирана писмена анкета изпратена чрез Google Forms. Част от въпросите са представени с отговори в определен ред, а на други въпроси – анкенираният сам конструира отговорите. Въпреки че извадката не е репрезентативна, тя дава представа за следващи по-задълбочени и представителни изследвания. Анкетираните преподаватели имат отношение към темата и свързаните проблеми относно музикално-образователните дейности на образователни и културни институции. Те проявяват лична ангажираност, заинтересованост и положително отношение към проблематиката. От тях почти 85% (84,8) преподават в столицата или в голям град, а 15,2% са преподавателите от малките градове и села, където няма оперни театри и оркестри.

Получените отговори от посочената група преподаватели дават основание за извеждане на тенденции и закономерности с ясно изразено отношение към обекта на дисертационния труд. Анкетното проучване представя информация, необходима за изследвателя, която се превръща в обект на интерпретация от него и води до изводи и оценки.

Методът на анкетното проучване в синхрон с аналитико-синтетични методи на работа позволяват от една страна намирането на аргументи в полза на научната хипотеза на дисертационния труд – „концертно-образователни модели имат приложение в контекста на учебното съдържание по музика в българското училище“, а от друга – насочва към ефективни модели, ориентирани към професионалните музиканти за създаване на концертни програми, съобразени с възраст, знания, умения и компетентности придобити от учениците.

5.2. Етапи на анкетното проучване

Анкетното проучване протича в няколко етапа:

1. Съставяне на въпросите и техническо оформление на анкетна карта.
2. Провеждане на анкета с преподаватели по музика от общообразователни училища в онлайн формат.

3. Анализ и синтез на данните от анкетата въз основа на предварително избрани количествени и качествени характеристики.

4. Изводи, оценки и обобщение.

На базата на личен опит като концертен организатор и наблюдения от практиката, свързана с провеждане на образователни концерти и спектакли в страната, за нуждите на анкетата авторът оформи анкетна карта с 20 въпроса. (т. 5.2.1.). Те се отнасят за факти, закономерности, принципи, демографски характеристики, за мнение, отношение, оценка на анкетиранията лица във връзка с изследваните проблеми (по съдържание), закрити и открити въпроси (по форма).

Отговорите на закритите въпроси в анкетата са няколко вида: алтернативни, скалирани и меню-отговори. Откритите въпроси позволяват на анкетиранията да се занимае активно с фокусираните проблеми, както и да предложи възможни решения.

За анализ на резултатите от анкетата се използват две оценъчни скали. Първата е на база на количествен показател в проценти, а втората е на базата на качествени показатели.

Оценъчна скала I на отговорите:

При посочен отговор а) се приема за изцяло положителен (100%)

отговор б) достатъчно обосновано положителен (75%)

отговор в) неутрален (50%)

отговор г) неубедително отрицателен (25%)

отговор д) убедително отрицателен (0%)

Сумирането на отговорите в проценти показва доколко оценката е положителна или отрицателна.

Използването на *множествен отговор* – избиране на повече от един отговор от меню-отговори, дава по-пълна картина на явленията и процесите. Оформени са критерии на базата на съдържателен анализ, които дават основание да бъдат изведени отделни категории. За въпрос, изискващ оценка на тази базата е изведена втора оценъчна скала.

Оценъчна скала II включва: много добра, добра, задоволителна, незадоволителна оценка.

Провеждане на анкета с преподаватели по музика в общообразователни училища – преподаватели без специалност музика (1–4 клас) и професионални музикални педагози (5–10 клас) (т. 5.5.2.) е с цел да проучи професионалния рефлекс за оценка на

преподавателите по музика на подходящи музикално-образователни практики за ученици от даден етап на обучение. С подходящи въпроси се търсят отговори относно: затрудненията на учениците и преподавателите за достъп до образователни концерти/спектакли; предпочитанията на преподавателите към определен концертно-образователен модел, въз основа на учебното съдържание; необходимостта от сътрудничество с музиканти професионалисти за усвояване и илюстриране на учебното съдържание по музика.

Резултатите от проведената анкета са представени в таблици, фигури и текст отговарящи на 20 въпроса.

5.3. Анализ и синтез на данните от анкетата

Количественият анализ установява наличие на процентни съотношения и корелационни връзки между получените резултати. Те са онагледени графично във фигури и таблици. Отчита се пряка зависимост между големината на населеното място и броя на посещенията на музикално-образователни събития, както и между нормативни, организационни, логистични и финансови фактори по отношение на посещенията. Сумирането на отговорите в проценти показва доколко оценката е положителна или отрицателна.

Относно приложението на класифицираните концертно-образователни модели предложени в четвърта глава, съдържателният анализ отчита доминация на музикално сценичния жанр във всички негови проявления – *музикално-сценичен модел с музикални спектакли* (опера, балет, оперета мюзикъл) като художествена продукция на музикални институции. На втора позиция е от образователен концерт с водещ – концертно-образователен модел със *симфонични и камерни концерти* и образователен концерт с предпочитани теми: музикалните инструменти, жанрове, конкретни произведения и композитори. Преподавателите имат възможност да направят коментари и предложения (по желание).

Получената информация послужи като основа за изводи и заключения.

5.4. Обобщение на резултатите от проведената анкета, оценки, изводи, препоръки

При обобщаване на резултатите от проведената анкета-интервю се разграничават няколко тенденции. На първо място като основна пречка за посещение на музикално-

образователни събития се очертава *затруднение в организацията, логистиката и нормативната уредба в областта на образованието*. Следва отчитане на *трудния достъп* на ученици до музикално-образователни прояви в малките градове и населени места, наред с финансови ограничения за социално слабите. Очертава се мнението, че цената на билетите трябва да е достъпна.

Ясна тенденция показва предпочитание към музикално сценичния жанр като най-комуникативен за ученическа публика, следван от образователен концерт с водещ. Добре се приема участие в образователни концерти *с деца изпълнители*, български и световноизвестни професионални музиканти. Среща-разговор и музикално-образователен модел на *майсторски клас (семинар, творческо ателие, работилница, уъркшоп/* провеждани в музей също намират място в плановете за преподавателите за уроци в извънучилищна обучаваща среда. „Мулти арт“ концертно-образователен модел като демонстрация на *синтез между изкуствата – музиката с изобразителното изкуство, поезията, театъра, киното, науката и технологиите* е приложим за ученици от прогимназия и гимназия. *Интерактивността* като основен подход на музикантите към учениците води до включването им в изпълнението по време на концерт, особено ако техни връстници и изпълняват познати песни. Най-трудно реализируем в България е моделът „репетиция“, поради съвпадането по време на училищните часове с репетициите на музикалните институции, състави, работно време на студия и др. Преподавателите поставят високи изисквания към избор на теми за образователни концерти като подчертава необходимостта за обвързване не само с учебното съдържание по музика, но и с вечните теми в изкуството за добро и зло, приятелство, взаимопомощ, доверие, честност, върху които се изграждат сюжетите на музикално-сценичните жанрове. Важен акцент е предварително запознаване на учениците с либретото на спектакъла и възможността за среща с изпълнителите и диригента за осъществяване на личен контакт.

Положителната нагласа на преподавателите за активно взаимодействие с музикални институции, които в момента са активната страна при изпращане на покани и информиране за своята художествена продукция е много важна констатация. Потвърждава се мнението, че преподавателите осъзнават необходимостта от допълнителна квалификация, както и високите им очаквания към професионалните музиканти за образцово ниво на музикално изпълнение и към музейните специалисти, за адекватно представяне на музикално-

образователни събития пред ученическа аудитория. Преподавателите са отворени към активно взаимодействие с професионални музиканти в часа по музика, както и към участие в бъдещи модерни и съвременни музикално-образователни програми и проекти.

ИЗВОДИ

Получените резултати от анкетното проучване показват, че концертните модели са познати и приложими в практиката и са логично изведени от нея. Те разширяват и обогатяват знанията и уменията придобити в часовете по музика в начален, прогимназиален и гимназиален етап на обучение в общообразователното училище, а с това доказват и научната хипотеза на дисертационния труд. *Интерактивността* се налага като основен подход на музикантите към учениците. Критериите за образователната стойност на музикално-образователни събития очертани от преподаватели по музика съвпадат с предложените в трета глава на дисертационния труд. Посочените от преподавателите *теми, подходящи за образователни концерти/спектакли* съвпадат с темите в учебната програма, предназначени за отделните етапи на обучение по музика. Това е полезна насока за организаторите и професионалните музиканти при избор на произведения и теми за образователни концерти и съставяне на програми, както и консултация с преподаватели относно интересите на техните възпитаници.

ПРЕПОРЪКИ

За ефективно внедряване на концертно-образователни модели в учебното съдържание по музика в българското училище е необходимо устойчиво въздействие върху учениците, чрез регулярни организирани посещения на образователни концерти и спектакли през учебната година. Само така ще бъдат гарантирани положителни резултати в учебната работа.

Потребността от още по-активно взаимодействие между училищни преподаватели по музика от една страна и музикални институции и музиканти професионалисти от друга е потвърдена. В този смисъл са необходими промени в нормативната уредба на МОН за улесняване извеждането на ученици извън училище за посещение на културни събития, включително музикално-образователни. Важно решение на държавните институции (МК и МОН) изисква създаване на условия за съвместни проекти между педагогически и културни институти. Те изискват адекватно финансово съучастие и на местната власт (общини). Въпрос на държавна стратегия е осъществяването на музикално-образователни инициативи

и в малки и големи населени места у нас. Успехът може да бъде факт при активното участие на родители и надарени ученици.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият дисертационен труд „Приложение на концертни модели в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище“ разглежда в исторически план натрупания опит у нас и по света. Той дава основа за търсене на нови варианти на музикално-образователни практики, чрез по-тясно интегриране с технологичния свят, който дава много опции за аудио-визуално въздействие заедно с живия акустичен звук в зала. Опитът показва че музикално-образователните практики са успешни при синхрон на няколко компонента: учител, ученик, училище – музикални (културни) институции.

Хипотезата на труда – „концертно-образователни модели имат приложение като допълващи учебното съдържание по музика в българското училище, като се селектират подходящи в отделните образователни степени“ се потвърждава. Тази хипотеза бе подложена на проверка чрез наблюдение, анкета на преподаватели по музика, беседи и интервюта с водещи музиканти и организатори на образователни концерти и спектакли.

Представена по-описателно дисертацията е насочена от една страна към музикални институции (оркестри, оперни и музикални театри), професионални музиканти, бъдещи организатори на образователни концерти, както и към преподаватели по музика във всички етапи на обучение в българското училище. Трудът дава яснота за проблеми и явления, които възпрепятстват осъществяване на музикално-образователни инициативи в мащабите, които са били реализирани в страната ни през 80-те години на XX век у нас и дава насоки и предложения за актуалната практика.

Дисертацията дава възможност за избор между концертни модели, които да отговарят на интересите на учениците, съобразно тяхната възраст, да дават насоки за обвързване с конкретно учебното съдържание, да бъдат представени съвременно и атрактивно.

Извод от дисертационния труд е, че се изискват генерални промени и решения за прилагане на цялостна държавна стратегия за реализиране на музикално образователни практики, до които да има достъп всеки ученик, родител и преподавател от всяка географска точка на страната.

Резултатите от проведените в съответствие с целта и задачите на дисертационния труд теоретични изследвания се свеждат до следните основни приноси:

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Представеният дисертационен труд „Приложение на концертни модели в контекста на учебното съдържание по музика на българското училище“ има следните приносни моменти:

1. Научно-изследователски

- Направен е исторически обзор на научната литература, третираща образователните програми на оркестри и оперни театри по света и са представени най-ярките съвременни такива, посветени на деца и младежи.
- Проследява се българският концертен опит и обвързаността на различни концертни модели с традициите в българското музикално образование.
- Извлечени са данни от интервюта с водещи български музиканти и организатори на образователни концерти, допълнени от лични наблюдения от практиката за извеждане на концертни модели.
- За първи път е представена класификация и авторски концертно-образователни модели от докторанта, които са от значение за ефективната музикално-образователна и просветителска дейност
- Обобщават се критериите за дизайн на програми за образователни концерти/спектакли

2. Практико-приложни приноси

- Концертно-образователните модели допринасят за разширяване на добрите педагогически практики, подпомагащи усвояване на учебния материал по музика, за развитие на емоционалната интелигентност и повишаване на общата култура на учениците
- Предложените концертно-образователни модели са предназначени за различни възрасти в българското училище и са приложими в практиката, съобразно целите на организатори, музиканти-изпълнители и музикални (културни) институции

- Концертно-образователните модели могат да послужат на преподавателите по музика за правилен избор на музикално-образователни събития за учениците според тяхната възраст, знания, умения и интереси.
- Въведените авторски концертно-образователни модели са база за поетапно обновяване на музикално-образователната практика в България.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Караатанасова, Ю. „Преглед на извънучилищни музикално-образователни концертни практики в България през 2010-2021“, доклад в „Трета научно-практическа конференция образование, изкуства, традиции и перспективи“ проведена в СУ на 10 и 11 ноември 2022
Електронен адрес: https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/novini/kalendar/treta_nauchno_prakticheska_konferenciya_obrazovanie_i_izkustva_tradicii_i_perspektivi
2. Караатанасова, Ю. „Видове задачи, свързани с дейността възприемане на класическа музика в учебниците по музика за 4. клас за учебната 2022 – 2023“, студия в: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ Факултет по науки за образованието и изкуствата Книга Изкуства, том 116, година 4, 2023 година, с. 233–265 Електронен адрес: https://fnoi.uni-sofia.bg/?page_id=5600 ISSN 2738-7062 266
https://fnoi.unisofia.bg/wpcontent/uploads/2024/03/Godishnik_Kniga_Izkustva_FNOI_Volume116_2023_Fin_Web.pdf
3. Караатанасова, Ю. „Из историята на българската концертна образователна практика“ – доклад, наличен сертификат за участие в Юбилейна национална научна конференция по повод 30 години специалност „Музика“ в СУ „Св. Климент Охридски“ 14 – 16 май 2024, статия в: електронно списание „Музика. Мултимедия. Култура“ том 1, бр. 3, 2024, на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ Факултет по науки за образованието и изкуствата, с. 20 – 34, Електронен адрес: <https://fnoi.uni-sofia.bg/magazine/index.php/mmc/article/view/345/272>
4. Караатанасова, Ю. Музикално образователни практики в къща музей „Панчо Владигеров“ – София и музей „Борис Христов“ , статия в: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ Факултет по науки за образованието и изкуствата Книга Изкуства, том 117, година 5, 2024, с. 29 – 56, Електронен адрес: https://fnoi.uni-sofia.bg/?page_id=5600 ISSN 2738-7062 266 https://fnoi.uni-sofia.bg/wp-content/uploads/2024/10/Godishnik_Kniga_Izkustva_FNOI_Volume117_2024_Fin_Web.pdf

